

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Bojana Leban

MENTOR: doc. dr. Vinko Vegič

SOMENTORICA: red. prof. dr. Ljubica Jelušič

CIVILNO-VOJAŠKI ODNOSI V REPUBLIKI TURČIJI – VLOGA
VOJSKE V POLITIKI REPUBLIKE TURČIJE

Diplomsko delo

LJUBLJANA, 2006

KAZALO

KRATICE.....	4
1 UVOD.....	6
2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR.....	8
2.1 OPREDELITEV PREDMETA ANALIZE	8
2.2 CILJI ANALIZE	8
2.3 UPORABLJENA METODOLOGIJA.....	8
2.4 HIPOTEZE	9
2.5 POJMOVNO-TEORETIČNA OPREDELITEV ANALIZE	9
2.5.1 Civilno-vojaški odnosi.....	9
2.5.1.1 <i>Civilni nadzor nad vojsko</i>	11
2.5.2 Poseganje vojske v politiko	13
2.5.2.1 <i>Državni udar – coup d'état</i>	15
2.5.3 Legalnost in legitimnost	16
3 NASTANEK REPUBLIKE TURČIJE.....	18
4 CIVILNO-VOJAŠKI ODNOSI V REPUBLIKI TURČIJI.....	23
4.1 ZGODOVINSKI PREGLED CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV V REPUBLIKI TURČIJI	23
4.1.1 Obdobje od ustanovitve Republike Turčije do 1945	23
4.1.2 Državni udar leta 1960	24
4.1.3 Intervencija vojske v politiko leta 1971: »intervencija z ultimatom«	26
4.1.4 Državni udar leta 1980	27
4.1.5 Obdobje med 1983 in 1996	29
4.1.6 Poseg vojske v politiko leta 1997: »postmoderni državni udar«.....	31
4.1.7 Civilno-vojaški odnosi po letu 1997.....	34
4.2 PRAVNONORMATIVNA UREDITEV STATUSA TURŠKE VOJSKE.....	37
4.2.1 Ustava Republike Turčije (tr. <i>Türkiye Cumhuriyet Anayasası</i>).....	37
4.2.2 Interni službeni zakon Turških oboroženih sil	40
4.2.3 Zakon o Svetu za nacionalno varnost (MGK).....	40
4.2.4 Dokument nacionalne varnostne politike	42
4.3 METODE VPLIVANJA VOJSKE NA POLITIKO	43
4.3.1 Formalni mehanizmi vplivanja.....	43
4.3.2 Neformalni mehanizmi vpliva.....	45
4.3.3 Vpliv vojske na oblikovanje obrambnega proračuna	46

4.4	POLOŽAJ TURŠKE VOJSKE V DRUŽBI.....	47
4.5	PROCES INTEGRACIJE REPUBLIKE TURČIJE V EVROPO.....	49
4.5.1	Prilagajanje pravnoregulatornega vidika civilno-vojaških odnosov zahtevam EU	50
4.5.1.1	<i>Svet za nacionalno varnost in druga civilna telesa</i>	52
4.5.1.2	<i>Obrambni proračun</i>	54
4.5.1.3	<i>Državna varnostna sodišča in vojaška sodišča</i>	55
5	SKLEP	59
6	BIBLIOGRAFIJA	62
6.1	MONOGRAFSKE PUBLIKACIJE	62
6.2	ČLANKI V ZNANSTVENIH IN STROKOVNIH REVIJAH	63
6.3	INTERNETNI VIRI	65
6.4	DOKUMENTI	68
6.5	ČASOPISI	69

KRATICE

AKP	<i>Adalet ve Kalkınma Partisi</i> (tr.), Stranka pravice in razvoja
ANAP	<i>Anavatan Partisi</i> (tr.), Domovinska stranka
AP	<i>Adalet Partisi</i> (tr.), Stranka pravice
AYK	<i>Askerî Yüksek Kurulu</i> (tr.), Vrhovni vojaški svet
BÇG	<i>Batı Çalışma Grubu</i> (tr.), Zahodna preiskovalna skupina
BK	<i>Bakanlar Kurulu</i> (tr.), Ministrski svet
CFSP	<i>Common foreign and Security Policy</i> (tr.), Skupna zunanja in varnostna politika
CHP	<i>Cumhuriyet Halk Partisi</i> (tr.), Republikanska ljudska stranka
DGM	<i>Devlet Güvenlik Mahkemeleri</i> (tr.), Državna varnostna sodišča
DİB	<i>Diyanet İşleri Başkanlığı</i> (tr.), Urad za verske zadeve
DP	<i>Demokrat Parti</i> (tr.), Demokratska stranka
DSP	<i>Demokratik Sol Partisi</i> (tr.), Stranka demokratične levice
DTP	<i>Demokrat Türkiye Partisi</i> (tr.), Stranka demokratične Turčije
DYP	<i>Doğru Yol Partisi</i> (tr.), Stranka prave poti
EC	<i>European Commission</i> (angl.), Evropska komisija
ECHR	<i>European Court of Human Rights</i> (angl.), Evropsko sodišče za človekove pravice
ECU	<i>European Custom Union</i> (angl.), Evropska carinska zveza
EEC	<i>European Economic Community</i> (angl.), Evropska gospodarska skupnost
EFTA	<i>European Free Trade Assotiation</i> (angl.), Evropska prostotrgovinska zveza
EU	<i>European Union</i> (angl.), Evropska unija
FP	<i>Fazilet Partisi</i> (tr.), Stranka časti
GB	<i>Genelkurmay Başkanı</i> (tr.), Načelnik generalštaba
ICO	<i>Islamic Conference Organization</i> (angl.), Organizacija islamske konference
KGK	<i>Kongra-Gel</i> (tr.), Ljudski kongres Kurdistanu
MDP	<i>Milliyetçi Demokrasi Partisi</i> (tr.), Stranka nacionalne demokracije
MGK	<i>Millî Güvenlik Kurulu</i> (tr.), Svet za nacionalno varnost
MIT	<i>Millî İstihbarat Teskilati</i> (tr.), Nacionalna obveščevalna agencija
MSB	<i>Millî Savunma Bakanlığı</i> (tr.), Ministrstvo za nacionalno obrambo
MSP	<i>Millî Selamet Partisi</i> (tr.), Stranka narodne rešitve
MNP	<i>Millî Nizam Partisi</i> (tr.), Stranka narodne ureditve

NPAA	<i>National Programme for the Adoption of the Aquis</i> (angl.), Nacionalni program za sprejetje skupne evropske zakonodaje
Nato	<i>North Atlantic Treaty Organization</i> (angl.), Severnoatlantsko zavezništvo
OECD	<i>Organisation for Economic Cooperation and Development</i> (angl.), Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj
OSCE	<i>Organization for Security and Cooperation in Europe</i> (angl.), Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
ÖYAK	<i>Ördu Yardimlasma Kurumu</i> (tr.), Pokojninski sklad oboroženih sil
PKK	<i>Partia Karkaren Kurdistan</i> (tr.), Kurdska delavska stranka
RP	<i>Refah Partisi</i> (tr.), Napredna stranka
SSF	<i>Savunma Sanayii Fonu</i> (tr.), Sklad za podporo obrambne idustrije
SSM	<i>Savunma Sanayii Müsteşarlığı</i> (tr.), Podsekretariat za obrambno industrijo
TBMM	<i>Türkiye Büyük Millet Meclisi</i> (tr.), Turška velika narodna skupščina
TGB	<i>Türk Genelkurmay Başkanlığı</i> (tr.), Turški generalni štab
TSK	<i>Türk Silâhli Kuvvetleri</i> (tr.), Turške oborožene sile
TSKGV	<i>TSK Güçlendirme Vakfi</i> (tr.), Sklad za krepitev TSK
WTO	<i>World Trade Organization</i> (angl.), Svetovno trgovinsko združenje
YÖK	<i>Yükseköğretim Kurulu</i> (tr.), Svet za višje šolstvo

1 UVOD

Civilno-vojaški odnosi so pomemben sklop tematik v okviru preučevanja vojaških institucij v sodobnih družbah. Vojska je le del širšega družbenega sistema in je zato neprestano v stiku s svojim okoljem. To področje tako obsega zelo širok spekter odnosov, ki se lahko pojavijo med interakcijo vojaške institucije in njenih pripadnikov s civilno družbo, posamezniki in drugimi podsistemi družbenega sistema. Tako lahko civilno-vojaške odnose opazujemo na več ravneh in iz več perspektiv. V okviru tega širokega sklopa pa obstajajo nekatere norme, ki jih postavlja razvit zahodni svet in ki naj bi jih preostali svet sprejel, če želi pripadati skupini demokratičnih, razvitih držav. Vse teme v okviru civilno-vojaških odnosov so zanimive in vsaka ima velik pomen za razumevanje celotnega sklopa. Vendar je že od nekdaj najbolj na udaru politični nadzor države nad vojsko, ki je lahko bolj ali manj uspešen. Z razvojem družbe in sočasno tudi vojaške institucije postajajo vse pomembnejše tudi druge teme, saj postajajo odnosi med obema entitetama z razvojem vse bolj kompleksni.

V svojem diplomskem delu bom na primeru Republike Turčije obravnavala temo s področja civilno-vojaških odnosov. Osredinila se bom predvsem na problematiko vpletanja turške vojske v politično sfero države. Z obrambnim sistemom Turčije in njegovimi posebnostmi sem se srečala že med študijem. Mojo pozornost so pritegnili njegova drugačnost in posebnosti v institucionalni in pravni ureditvi statusa vojske v političnem sistemu. Temo sem izbrala tudi zaradi vpliva, ki ga ima Turčija na varnost v Bližnjevzhodni regiji ter na varnost same Evropske regije. Kot članica zveze Nato in dolgoletna kandidatka za članstvo v EU Turčija namreč pomeni pomembno vez med razvitim zahodnim svetom in varnostno problematičnim Bližnjim vzhodom. Kljub temu še vedno velja za državo, v kateri ima vojska velik vpliv v politični sferi, kar je resna ovira za njena prizadevanja, da bi jo sprejeli kot demokratično evropsko državo. Prav to pa je cilj, za katerim si Turčija prizadeva že od ustanovitve republike leta 1923 naprej. Z analizo civilno-vojaških odnosov na področju odnosa med vojaško institucijo in državo bom ugotovila, koliko se Turčija približuje uresnitvi želje po statusu razvite evropske države, v sklop katere spadajo tudi urejeni civilno-vojaški odnosi. Gre predvsem za vprašanje, kolikšen del politične avtonomnosti je turška vojska pripravljena žrtvovati za dosego ciljev, ki za katere si prizadeva že ves čas obstoja Republike.

Delo je sestavljeno iz več medsebojno povezanih sklopov. V metodološko-hipotetičnem okviru dela bom najprej predstavila cilje, predmet naloge in uporabljeno metodologijo. Tukaj

bom opredelila tudi hipoteze, ki predstavljajo temelj moje naloge, saj bom na njihovi podlagi gradila celotno delo. Teoretično bom opredelila temeljne pojme, ki so osrednji za razumevanje ciljev in vsebine dela. V pomoč mi bodo tudi pri analizi odnosov med turško vojsko in državo. Da bi razjasnila okoliščine, v katerih so se razvijali civilno-vojaški odnosi v Turčiji, bom v posebnem poglavju predstavila zgodovino in nastanek Republike Turčije. Osrednji del naloge bo zavzemala predstavitev problematike civilno-vojaških odnosov v Turčiji, ki bo obsegala področja, določena v predhodnem sklopu. Najprej bom izdelala zgodovinski pregled civilno-vojaških odnosov v Turčiji, ki bo obsegal predstavitev zgodovinskih temeljev vloge vojske v politiki in spreminjanja civilno-vojaških odnosov skozi razna obdobja v turški zgodovini. Sledila bo predstavitev normativno-pravne ureditve statusa turške vojske v odnosu do civilne oblasti. Pozornost bom namenila tudi mehanizmom vplivanja na politiko in statusu vojske v družbi. Predstavila bom najnovejše ustavne in zakonodajne spremembe na področju civilno-vojaških odnosov, ki so jih spodbudile zahteve Evrope po demokratizaciji političnega sistema v Republiki Turčiji. V sklepnem delu bom prešla na verifikacijo postavljenih hipotez ter delo zaključila s končnimi ugotovitvami.

2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 OPREDELITEV PREDMETA ANALIZE

V delu bom obravnavala civilno-vojaške odnose v Republiki Turčiji. Osredinila se bom predvsem na tematiko poseganja vojske v politično sfero Turčije. Preučevala bom torej le različne oblike posegov vojske v politiko, zakonodajo in tradicijo, ki jim to omogoča, ter spremembe odnosov med vojsko in državo, ki so se zgodile od ustanovitve države naprej, vključno s spremembami, ki jih je spodbudilo vključevanje v EU. Zanimala me bo še legitimnost vojaškega delovanja v očeh prebivalstva.

2.2 CILJI ANALIZE

Cilj mojega dela je, da predstavim in na podlagi teorije analiziram razvoj vloge turške vojske v politiki Republike Turčije. Zanimajo me njene razvojne stopnje in oblika civilno-vojaških odnosov, ki se ji danes približuje. Turčija si namreč prizadeva, da bi postala demokratična evropska država, tradicija poseganja vojske v politično sfero pa v demokratičnem političnem sistemu ni nikakor sprejemljiva. Njihov cilj so torej civilno-vojaški odnosi, v katerih civilna oblast izvaja nadzor nad vojsko. Zanima me, v kolikšni meri so se temu idealu že približali. Preveriti želim tudi legitimnost in legalnost vojaškega posredovanja v politiko.

2.3 UPORABLJENA METODOLOGIJA

V svoji nalogi bom uporabljala različne metode dela, s čimer bom dobila več podatkov, ki mi bodo omogočili verodostojnejšo sliko o civilno-vojaških odnosih v Turčiji. Najprej se bom lotila zbiranja ustreznih virov, tako sekundarnih (monografije, znanstveni članki, internet) kot primarnih virov (zakonodaja, ustava, drugi dokumenti), ki jih bom pozneje v nalogi interpretirala ter pri tem uporabila metodo analize in interpretacije primarnih in sekundarnih virov. Za prikaz ozadja civilno-vojaških odnosov v Republiki Turčiji bom uporabila zgodovinsko analizo s kombinirano primerjalno in razvojno analizo za ugotovitev trenda spreminjanja odnosov skozi čas. V nalogi bo šlo predvsem za kvalitativno analizo vseh virov z namenom čim boljše predstavitve civilno-vojaških odnosov prek študije primera Republike Turčije. V nalogi bom za predstavitev nekaterih dejstev uporabila opisno metodo dela (teoretični del naloge, zgodovina).

2.4 HIPOTEZE

Preučevanje vseh spektrov odnosov med vojsko, civilno družbo in politiko (državo) bi bilo preširoko za okvire obravnave diplomskega dela. S postavitvijo hipotez sem omejila obseg svojega dela na zelene segmente civilno-vojaških odnosov.

- 1. Avtonomna vloga turške vojske v politiki je dediščina zgodovinske tradicionalne vloge vojske v politični sferi Turčije.*
- 2. Civilno-vojaški odnosi v Republiki Turčiji prehajajo iz oblike, v kateri je turška vojska na različnih ravneh posegala v politično sfero, v obliko, v kateri se nad vojsko vzpostavlja civilni nadzor.*
- 3. Vloga turške vojske v politiki Republike Turčije je določena z zakonodajo in je kot takšna legitimna v očeh prebivalstva.*
- 4. Institucionalne reforme na področju civilno-vojaških odnosov, ki jih je Turčija izvedla z namenom zadovoljitve Kopenhagenskih kriterijev, se na pravnonormativni ravni ujemajo z zahtevami EU, problematično pa je njihovo uresničevanje.*

2.5 POJMOVNO-TEORETIČNA OPREDELITEV ANALIZE

Zaradi lažjega razumevanja vsebine in problema naloge ter verifikacije postavljenih hipotez bom najprej predstavila teoretično opredelitev zastavljene analize z utemeljitvijo nekaterih pojmov, ki so osrednjega pomena za izpeljavo analize.

2.5.1 Civilno-vojaški odnosi

V splošnem se civilno-vojaški odnosi nanašajo na interakcijo med oboroženimi silami kot institucijo in družbo, v kateri se te nahajajo. Z izrazom odnosi razumemo vse od moči nadzora ene strani nad drugo do medsebojnega vpliva med tema dvema različnima entitetama. Inherentna konfliktnost koncepta, ki predvideva diferenciacijo med vojsko in civilno družbo, ne onemogoča harmonije med obema stranema (IMADE 1993: 507).

V primeru civilno-vojaških odnosov govorimo o večdimenzionalnem pojavu, ki ga lahko opazujemo iz več perspektiv. Ko govorimo o dimenzijah, mislimo na področja, na katerih lahko pride do interakcije vojske in družbe, kot so sfera moči in politike, ekonomije, medijev, znanosti, tehnologije, kulture in zgodovine. Odnos med družbo in vojsko je odvisen od vpliva nacionalne zgodovine, čustev posameznikov in tradicije vsake posamezne države. Velik pomen za oblikovanje civilno-vojaških odnosov imata pravna in ustavna ureditev države. Vojska je zaradi specifičnosti svoje funkcije in nalog ločena od družbe, predstavlja necivilno subkulturo in substrukturo. Tradicionalna naloga vojske je obramba družbe pred zunanjimi sovražniki ter projekcija moči v podporo zunanji politiki. Pomembno je tudi, kako ljudje dojemajo vojsko in njene pripadnike ter kako obravnavajo obrambno in zunanjo politiko države. Narava problema se spreminja tako, kot se spreminjata njena glavna akterja, družba in vojska (Rukavishnikov in Pugh 2003: 131–135).

Zaradi veliko dejavnikov, ki vplivajo na značaj in ravni civilno-vojaških odnosov v posameznih državah, in interpretacije le-teh so številni avtorji izdelali različne tipologije. Temelj tipologizacij so predstavljali spreminjajoči se mednarodni in notranji dejavniki okolja. Iz želje po oblikovanju univerzalnih teorij so se pojavljale mnoge pomanjkljivosti tipologij. Lahko pa rečemo, da se različne tipologije medsebojno dopolnjujejo in ponujajo splošen pregled in razlago civilno-vojaških odnosov (Karabelias 1998: 11). Tipologije sicer poenostavijo razumevanje problematike, a hkrati zakrijejo pomembne razlike v odnosih znotraj specifičnih družb. Civilno-vojaške odnose zato najlaže opišemo s shemo, v katero zajamemo celoten spekter odnosov od ene skrajnosti do druge (Bebler 1990: 261, 263).¹

Pri oblikovanju tipologij so se avtorji osredinili na neki dejavnik in na njegovi podlagi oblikovali tipologijo, ki je potem služila potrebam njihovih raziskav.² Ustvarjene tipologije predstavljajo čiste tipe, ki v stvarnem svetu ne obstajajo. Posameznih držav ne moremo in ne smemo obravnavati kot primer idealnih tipov, saj so elementi, ki oblikujejo civilno-vojaške odnose v posamezni državi, specifični zaradi okolja, v katerem obstajajo. Značilnosti različnih tipov se tako lahko pojavijo istočasno v isti državi, zato moramo tipologije uporabljati le kot okvir, v katerem upoštevamo posebne značilnosti posamezne države.

¹Prvo skrajnost predstavlja popolna »civilianizacija« odnosov, v tem primeru obstaja popoln civilni nadzor nad vojsko. Druga skrajnost nastopi, ko vojska prevzame nadzor nad civilno oblastjo in člani častniškega zbora igrajo politične vloge (Bebler 1990: 261). Pri tem moramo upoštevati, da v stvarnosti ne obstaja nobena od teh dveh skrajnosti. Lahko se jima samo približamo.

²Več tipologij je povzetih v: Karabelias 1998: 11–15, Bebler 1990: 263, IMADE 1993: 507–510, Welch 1985: 183–197. Na področju civilno-vojaških odnosov seveda obstaja še več tipologij.

S sintagmo demokratični civilno-vojaški odnosi označujemo učinkovito upravljanje obrambnega sektorja v okviru demokratične legitimnosti in odgovornosti. S tem mislimo predvsem na vzpostavitev demokratičnih in učinkovitih obrambnih birokratsko-administrativnih struktur, ki oblikujejo politiko ter parlamentarni nadzor nad oboroženimi silami in obrambno politiko. Pomembna je tudi širša vključenost civilne družbe v obrambne in varnostne zadeve (Cotter in drugi 2002: 48). Nujni so učinkoviti mehanizmi in procedure za oblikovanje in implementacijo obrambne politike (Cotter in drugi 2002: 43). Oborožene sile morajo biti v demokratičnih državah podrejene ministrstvu za obrambo, to velja tudi za načelnika generalštaba. Vsi skupaj so odgovorni parlamentu in tako posredno volilnemu telesu (Berljin 2004, dostopno na <http://www.mindef.nl>).

2.5.1.1 Civilni nadzor nad vojsko

Največji pomen v okviru civilno-vojaških odnosov ima nadzor. Središče pozornosti je delitev moči med oblastjo in vojsko. Ustavno gledano mora vojska delovati pod političnim vodstvom civilne oblasti (IMADE 1993: 507). Celotnega sklopa civilno-vojaških odnosov ne moremo in niti ne smemo zmanjšati na civilni nadzor nad vojsko, zagotovo pa lahko rečemo, da je to ena glavnih problematik, s katero se ukvarjajo teoretiki civilno-vojaških odnosov. Civilni nadzor ni enak demokratičnemu nadzoru, slednji je širši pojem in civilni nadzor ni zadosten pogoj zanj (Born in drugi 2004: 6).³ Vsak civilni nadzor nad vojsko namreč ni demokratičen, demokratičen nadzor nad vojsko pa je nujno civilen (Cizre 2005: 67). Že Feaver je dejal, da je tradicionalno največji izziv civilno-vojaških odnosov v demokratičnih družbah »dovolj močna vojska, da lahko izpolni katero koli zahtevo civilne oblasti, ki je hkrati dovolj podrejena, da stori samo tisto, za kar jo civilna oblast pooblasti« (1996: 149). Vojska mora torej biti dovolj močna, da zastraši nasprotnika, in hkrati pod zadostnim nadzorom, da ne ogroža lastne oblasti.

Državni sistem demokratičnega nadzora je proizvod državnega sistema oblasti, politike, zgodovine in kulture, prav zato obstaja veliko norm in praks demokratičnega nadzora (Born 2003: 151). Vedno predstavlja dvostranski proces interakcije med vojaško elito in civilno oblastjo kot tudi med vojsko in družbo, v okviru katere ta deluje. Enega samega modela civilnega nadzora, ki bi deloval v vseh primerih, ne moremo določiti (Rukavishnikov in Pugh 2003: 136, 148).

³Tako je v nekdanjih komunističnih državah obstajal civilni nadzor s strani strankarskih uradnikov, ki pa ni bil tudi demokratičen. Ta predvideva nadzor vojske s strani demokratično izvoljene politične elite (Born in drugi 2004: 6).

Tudi Nato in EU sta kot pogoj za sprejetje novih članic oblikovala zamisel o demokratičnem nadzoru oboroženih sil. Obstaja konsenz o organizacijskih načelih,⁴ ki ga določajo naslednje značilnosti:

- med civilnim in vojaškim sektorjem mora obstajati ustavna delitev, pri čemer mora biti vojaški podrejen civilnemu;
- parlament mora oblikovati obrambno politiko in izvajati nadzor nad njo;
- transparentnost proračuna in njegove implementacije.

Demokratični nadzor vojske tako prispeva k izvršnemu nadzoru vojaških dejavnosti in parlamentarnemu nadzoru tako vlade kot vojske. Gre za konsolidacijo in institucionalizacijo demokratičnega modela civilno-vojaških odnosov, kjer je podrejenost vojske civilni oblasti sprejeta kot pravilo (Cizre 2004a: 110). Pri tem pa moramo upoštevati, da nadzor ne zajema mikromenedžmenta vojske, ki ni stvar politike, saj gre za profesionalne vojaške zadeve. S tem je tudi preprečena politizacija vojske (van Eekelen 2002: 6, 28). Glavni pogoj za demokratični civilni nadzor obrambnega sektorja pa je razpršenost znanja o obrambi, varnosti in strategiji v parlamentu, civilni upravi, civilni družbi in medijih (Cizre 2004b: 11).

Parlamentarni nadzor nad resorjem za obrambo v demokratičnih družbah najpogosteje opravlja stalni parlamentarni komite, ki ga sestavljajo predstavniki parlamenta. Med njegove funkcije spada nadzor delovanja ministrstva za obrambo in uresničevanja vojaške strategije, preiskave na obrambnem področju, pregledi osnutkov zakonodaj in mednarodnih pogodb, predlaganje novih zakonov, pregled predloga in nadzor izvajanja obrambnega proračuna. Poročila o svojem delovanju predaja parlamentu (van Eekelen 2002: 18–20).

Demokratični nadzor vojske pa poleg *vertikalnega nadzora*, ki se institucionalno izvaja prek treh vej oblasti,⁵ sestavljata še *horizontalni nadzor* in *samonadzor*. Horizontalni nadzor se izvaja po družbenih institucijah: mediji, nevladne organizacije, verske organizacije, zunanji raziskovalni inštituti, vojaška združenja, integracija civilnih in vojaških pravnih inštitutov, funkcija ombudsmana. Namenjen je integraciji družbe in vojske. Samonadzor ima velik pomen zaradi uvedbe monopola nad nasiljem v družbi in zaradi ravni avtonomnosti vojske, ko gre za uresničevanje ciljev, ki jih postavlja politično vodstvo države. V tem primeru gre za

⁴Ta načela morata spoštovati tako vojska kot civilna oblast. Tako se v primeru političnih kriz in konfliktov tudi demokratična oblast ne sme zateči k vojski (Diamond in Plattner 1996: xxix).

⁵Zakonodajna veja oblasti izvaja nadzor s sprejemanjem zakonov in obrambnega proračuna. Izvršna veja izvaja neposreden nadzor, določa proračun, splošne smernice in prednostne naloge vojske. Sodna veja nadzira delovanje in zakonodajo obrambnega sektorja (Fluri in drugi (ur.) 2003: 22).

družbeno odgovornost, vojaški vodje spoštujejo civilno vlado in človekove pravice. Vojaški uslužbenci te vrednote pridobijo z izobraževanjem in urjenjem. K samonadzoru spada tudi politična nevtralnost častniškega zbora (Born 2003: 159).

Blondel (1969: 36) pravi, da lahko demokratične politične strukture vzpostavimo v katerem koli okolju, s procesom delovanja pa se prilagodijo obstoječim normam v državi (Heper 1990: 301). Iz tega dejstva izhaja problem institucionalnih reform civilno-vojaških odnosov, ki zanemarjajo prikrit sistem podpore, ki legitimizira vojaško sposobnost vplivanja. Če se ne spremenita tudi ideološka in zgodovinska podlaga za razmerje moči med vojsko in civilno oblastjo, lahko kljub formalno izvedenim reformam vojska ohrani podporo družbe in ekskluzivne politične pravice (Cizre 2004a: 117). Primernost institucionalne organiziranosti v državah z močno demokratično tradicijo ni jamstvo za njeno uporabnost v vseh položajih. Različni civilno-vojaški izzivi v procesu reformacije institucij se lahko kažejo v različnih rezultatih (Cottey in drugi 2002: 49, 50). Če ob uvedbi demokratičnih institucij nadzora ne pride tudi do ustrezne razlage in vključitve okvira idej, načel, norm, pravil in procedur odločanja, ki oblikujejo civilno-vojaške odnose v liberalnih demokracijah, v častniški zbor, politično kulturo in obrambne ustanove,⁶ ne pride do učinkovitega demokratičnega nadzora s strani uvedenih institucij. Civilni vodje države in vojaški častniki si morajo deliti odgovornost za vzdrževanje nadzora nad vojsko. Da bi se ideja demokratičnega nadzora uveljavila, ni dovolj, da jo civilna oblast uvede, z njo se mora strinjati tudi častniški zbor. Le od odločitve častniškega zbora je odvisno, ali bodo sprejeli nadvlado civilne oblasti ali ne. Civilna oblast je namreč na mnogih področjih odvisna od vojaških strokovnjakov in to ne le na tehničnem področju in pri usmerjanju operacij, temveč tudi v procesu odločanja v zvezi z nacionalno obrambo. Poleg tega častniki ščitijo vojsko pred politizacijo ter vzpostavljajo red in disciplino v oboroženih silah. Zato je treba pri uvedbi liberalnega demokratičnega sistema civilno-vojaških odnosov upoštevati kulturno, politično, družbeno in vojaško zgodovino države, v katero se model uvaja (Bland 2001: 526–528; Bland 1999: 9–11, 14).

2.5.2 Poseganje vojske v politiko

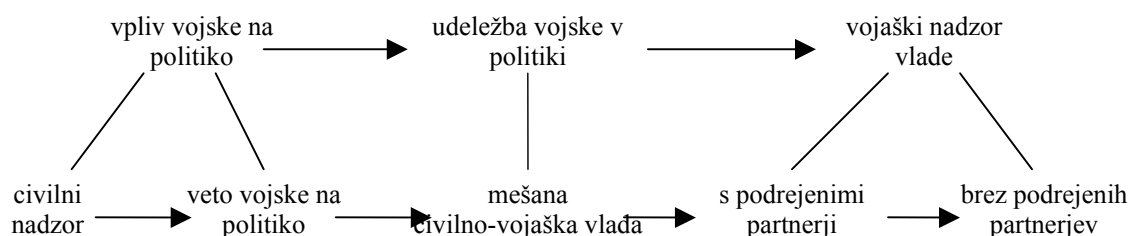
Vojska je kot ena od institucij političnega sistema v politiki vedno prisotna, še posebno ko gre za vprašanja, ki se nanašajo na varnost države. Pri tem pa moramo biti pozorni na to, da

⁶Z izrazom obrambne ustanove so mišljene vse vojaške osebe, javni in civilni uslužbenci, znanstveniki, ki so zaposleni pri oboroženih silah ali na vladnih oddelkih in ministrstvih ter so neposredno odgovorni za nadzor in poveljevanje vojski, upravljanje z obrambno politiko in viri (Bland 2001: 532).

obstaja kontinuum poseganja vojske v politiko, ki obsega tako zakonito vstopanje, vpliv, prisilo, izsiljevanje kot tudi sam državni udar. Državni udar je podrobneje obravnavan pozneje, saj je kot skrajna oblika vojaškega posredovanja v politiko najpogosteje obravnavana tema na tem področju.

Pri analizi civilno-vojaških odnosov v Republiki Turčiji bom za okvir analize uporabila model poseganja vojske v politiko, ki ga je oblikoval Claude E. Welch (Shema 2.1). Model je najprimernejši, ker obsega celoten spekter odnosov, in sicer od poseganja vojske v politiko do civilnega nadzora nad vojsko.

Shema 2.1: Spekter vojaškega poseganja v politiko

Vir: Welch 1987: 13 v Jelusič, Ljubica (1997): *Legitimnost sodobnega vojaštva*. FDV, Ljubljana, str. 89.

Z vojaškim posegom v politiko je mišljena zamenjava civilne oblasti. Vojska pri posegu lahko zamenja tako civilno oblast s široko podporo ljudstva kot nelegitimne civilne diktature. S civilnim nadzorom je mišljeno, da civilna oblast sprejema odločitve, za katere se pričakuje, da jih bodo oborožene sile izpeljale učinkovito v okviru svojih profesionalnih zmožnosti (Welch 1987: 12 v Jelusič 1997: 89). Sodobno politično življenje se v glavnem nahaja nekje na kontinuumu med obema skrajnostma. S shemo sicer zanemarimo vrsto interakcij med vojsko in politiko, pridobimo pa dovolj splošen model, s pomočjo katerega lahko razvrstimo vse sisteme civilno-vojaških odnosov (Jelusič 1997: 89).

Častniški zbor poskuša s posegi v politiko doseči osebne, institucionalne ali družbene cilje. Pri tem ima na voljo razna sredstva, kot so uradni privilegiji, strokovni nasveti, politično barantanje in oborožena sila. V primeru civilnega nadzora nad vojsko ima ta popoln nadzor nad notranjimi zadevami in široka pooblastila glede institucionalnih zadev nacionalne varnosti, pri tem uporablja uradna pooblastila in izvedenska mnenja. V primeru udeležbe

vojske v politiki gre za politično barantanje, ko pa vojska deluje s silo na družbeni ravni, govorimo o vojaškem nadzoru politike (Welch 1987: 13–14 v Jelušič 1997: 90).

2.5.2.1 Državni udar – *coup d'état*

Državni udar je nedemokratska zamenjava vodstva države, pri čemer je običajno uporabljena sila ali vsaj grožnja z njo. Poleg državnega udara obstajajo še druge oblike političnega nasilja: revolucija, vstaja, terorizem, upor in pretorianstvo. V vseh primerih se lahko kot akter pojavlja tudi vojska (IMADE 1993: 664).

Razlogov državnega udara in tudi drugih oblik posega v politično sfero je lahko več. V splošnem pa jih lahko delimo na *dejavnike znotraj same vojske*, *dejavnike okolja* in *mednarodne dejavnike*:

- *Notranji dejavniki* so lahko korporativni ali osebni problemi. Prvi se nanašajo na proračunske težave, institucionalno avtonomnost vojske in potencialno grožnjo vojaški identiteti. Pri osebnih nezadovoljstvih pa gre za posameznikovo nezadovoljstvo s političnimi ali vojaškimi vodji.
- Notranje ekonomsko, politično in družbeno okolje predstavljajo *dejavnike okolja*. Prihaja lahko do etničnih fragmentacij, notranjega nasilja in problemov s politično migracijo.
- *Mednarodni dejavniki* se nanašajo na spremembe, ki so zunaj notranje in politične arene. Mednje spadajo dejavnosti tujih državnih oblasti, globalni ekonomski trendi in modernizacija (IMADE 1993: 665).

Različni dejavniki in okolja, v katerih nastopi državni udar, pogojujejo tudi več oblik državnih udarov:

- *oligarhični državni udar*. Tovrstni udari so se pojavljali predvsem v preteklosti, ko so v Latinski Ameriki obstajale predindustrialne razmere, vojska še ni bila profesionalizirana, javnosti pa politika ni zanimala;
- *modernizirajoči/reformistični državni udar*. Profesionaliziran častniški zbor izvede udar zaradi zaostanka razvoja v družbi v primerjavi z razvojem v preostalem svetu. Udar olajša prehod družbe iz tradicionalne ali oligarhične oblasti. Poudarek je na reformaciji in ne na popolni transformaciji. Posledica je pogosto povečan civilni nadzor nad vojsko, občasno pa se udar konča tudi z radikalnim režimom;

- *radikalni/revolucionarni državni udar*. Ko je vojska močno spolitizirana in se v družbi spreminja distribucija moči in virov, nastopi družbena napetost. Državni udar v takih primerih uvede revolucionarne spremembe v družbi, člani vojske izvajajo popoln nadzor. Oblast lahko prevzamejo vojaški vodje, lahko pride do redukcije politizacije vojske, lahko pa vojska prevzame vlogo varuha države;
- *zaščitniški državni udar*. Pojavi se v družbi, v kateri se spodbuja politizacija nižjih razredov in ima vojska že zgodovinsko navado neposrednega posredovanja v politiko. Vojska se šteje za temelj nacionalnega ponosa in prestiža. Prevzame in izvaja oblast, da bi zaščitila institucije države. Prek nenadzorovanega notranjega nasilja in inflacije se kaže šibkost civilne oblasti, kar vojsko spodbudi k intervenciji. Častniški zbor je v teh primerih običajno zelo profesionaliziran in se ne želi ukvarjati s politiko, zato se vojska kmalu umakne z oblasti (IMADE 1993: 666–667).

2.5.3 Legalnost in legitimnost

Legalnost pomeni skladnost nekega dejanja z državnimi zakoni, zakonitost. Kant je legalnost opredelil kot ujemanje oziroma skladnost določenega dejanja z zakonom, ne glede na motive in okoliščine (Sruk 1995: 181; Prpić in drugi 1990: 262).

V primeru legitimnosti gre za stališče oziroma prepričanje ljudi, da je neko dejanje splošno sprejemljivo, verjamejo v njegovo veljavnost in upravičenost. Legitimnost je mogoče pojmovati tudi kot pozitivno javno mnenje o političnih ustanovah in oblasti nasploh. Lahko temelji na zakonitosti, izročilu, tradiciji, karizmi ali racionalnosti (Jelušič 1997: 38–40; Prpić in drugi 1990: 97–101, Sruk 1995: 181).

Legitimnost je širši pojem od legalnosti, vsako legalno dejanje je tudi legitimno, obratno pa ne velja vedno (Jelušič 1997: 37). Legalnost je pravzaprav legitimnost v svojem ožjem pomenu, gre za skladnost z državno zakonodajo.

Glavni element vojaške legitimnosti je v tem, da družbi omogoča obrambno silo, ki jo ta zahteva (Gow 1992: 27). V splošnem predstavlja legitimnost oboroženih sil njihova zakonitost, legalnost, ter učinkovitost pri opravljanju funkcij, ki so ji predpisane. Legitimnost se vojski lahko po Webru pripiše na osnovi tradicije, čustvenih stališč, racionalnega prepričanja o absolutnih vrednotah in na osnovi stališča, da je bila vzpostavljena na zakonit način (Jelušič 1997: 51). Klasično gledano so oborožene sile del politične države, kot take se

legitimirajo prek legitimnosti političnega sistema. Ta del legitimnosti predstavlja njeno izpeljano oziroma reflektirano legitimnost. Del svoje legitimnosti, lastno legitimnost, vojska pridobi z lastnimi prizadevanji neposredno od civilne družbe (Jelušič 1997: 48, 54).

Legitimnost je koncept, ki je pri razumevanju odnosa med oboroženimi silami in družbo osrednjega pomena. Vojska obdrži legitimnost, dokler njena funkcija ni v nasprotju z legitimnimi cilji politične skupnosti, njena subkultura mora sovpadati s politično kulturo okolice in sestava oboroženih sil mora ustrezno predstavljati strukturo politične skupnosti (Doorn 1976 v Jelušič 1997: 56). Legitimno pa se vojska lahko vključuje v politiko le, ko njeno vključevanje poteka po načelih, ki jih neka politična kultura priznava za svoja. Tudi poseg v politiko je lahko kljub svoji nelegalnosti povsem legitimen, če se ujema s politično tradicijo države (Jelušič 1997: 14, 87).

3 NASTANEK REPUBLIKE TURČIJE

Zaradi velikega pomena preteklosti pri oblikovanju civilno-vojaških odnosov v nadaljevanju predstavljam zgodovinsko ozadje nastanka Republike Turčije. Turčija je namreč država z dolgo vojaško tradicijo, ki sega že v čase pred nastankom Otomanskega imperija.

Otomanski imperij, ki je bil predhodnik današnje Turčije, je bil vzpostavljen konec 14. stoletja, višek pa je dosegel v 15. stoletju, ko je postal eden največjih svetovnih imperijev, raztezal se je od Kavkaza do Balkana in severne Afrike. Od druge polovice 16. do konca 19. stoletja pa je bilo obdobje zatona imperija. Najprej se je ustavila ekspanzija teritorija, nato je imperij začel izgubljati še pridobljena ozemlja. Sultan je izgubljal oblast na račun duhovščine in vojske, Otomanski imperij pa je na področju tehnologije, gospodarstva in intelektualnega razvoja izgubil stik z Evropo. Od 18. stoletja naprej je oblast izvedla neuspešne reforme javne uprave in vojske po evropskem vzoru. Za potrebe moderne vojske so častnike urili v Evropi, kjer so ti poleg tehničnih znanj pridobili tudi zahodne vrednote, ideje in kulturo (Heper 2000). Na pobudo »mladih Otomancev«, ki so vodili prvo ustavno gibanje 1860–1870 je Abdül Hamid II. leta 1876 uvedel parlament in ustavo, a ju je kmalu opustil. Leta 1907 se je začelo drugo ustavno gibanje pod okriljem Komiteja za združitev in napredek, bolj znanim pod imenom »mladoturško gibanje«, ki je leta 1908 izbrilo ponovno uvedbo parlamenta in ustave. Toda Otomanski imperij je bil še vedno politično nestabilen, njegova ozemlja so zavzemale tuje sile; leta 1912 je izgubil skoraj vsa ozemlja na območju Evrope. Mladi Turki so zato izvedli državni udar in uvedli vojaško diktaturo pod vodstvom treh paš. Prek turškega nacionalizma so poskušali zamenjati večnacionalni Otomanski imperij z vseturško državo (<http://www.moreorless.au.com>).

Velik vpliv na potek dogodkov v Turčiji je imela prva svetovna vojna, v katero je takratna mladoturška država vstopila oktobra 1914, in sicer na strani centralnih sil. Otomanski imperij je v vojno vstopil, ker je pričakoval, da bo tako nadaljeval svoj obstoj in si povrnil pred vojno izgubljena ozemlja (Natek in Natek 1999: 357). Otomanski imperij je bil v razsulu, veljal je za »bolnika na Bosporju«. Rusija, Britanija in Francija so si kot glavne nasprotnice že razdelile turško ozemlje (Južnič 1985:74). Po kapitulaciji turške vojske 30. 10. 1918 v Mudrosu in podpisu mirovne pogodbe v Sévresu (10. 8. 1920) se je ozemlje tudi dejansko razdelilo. Deli turškega ozemlja so pripadli tudi Grčiji (Natek in Natek 1999: 357), Armenija in Kurdistan sta dobili status svobodne države, Istanbul in turške ožine pa so bile pod nadzorom mednarodne skupnosti (Drorian 2005: 258).

To je bilo prelomno obdobje v turški zgodovini. Pojavile so se težave v zvezi z nacionalno identiteto pripadnikov Otomanskega imperija, oblika državne ureditve je bila politično zaostala, oblast je bila brez avtoritete in armada je razpadala. Poleg »modernega« turškega nacionalizma se je pojavila še želja neturških narodov po neodvisnosti (Južnič 1985: 74–75). Mustafi Kemalu je v teh razmerah uspelo organizirati odpor proti antantnim silam in Grčiji, ki so že okupirale predele, predvidene v mirovni pogodbi. V obdobju vojne za neodvisnost (1919–1922) je postal osrednja politična in vojaška osebnost v Turčiji. Začel je z družbeno-političnimi spremembami, vojaškimi in drugimi reformami, ki so zaostalo in polfevdalno državo usmerile k modernizaciji. Turčijo je želel preobraziti po vzoru evropskih držav, kar pa je bilo vse prej kot preprosto. Premagati je bilo treba odpor konservativnih sil in izkoreniniti religijo, ki je bila temelj politične kulture. Prebivalstvo naj se ne bi več identificiralo z vero, temveč s pripadnostjo turškemu narodu. Tako so rešili problem nacije in razvili turški nacionalizem. Z razglasitvijo Turške republike 29. oktobra 1923 se je problem turške nacije dokončno rešil. Seveda je turški nacionalizem pri tem močno prizadel neturške narode in etnične skupine (Vojna enciklopedija 1970: 285; Južnič 1985: 75–83).

Po porazu v prvi svetovni vojni je Atatürk vzpostavil republiko na ostankih imperija, in sicer z dogmo o homogenosti turške nacije, ki je odstranila etnične in kulturne razlike, ki so bile ovira pri vzpostavitvi kohezije, potrebne za ustanovitev moderne države po evropskem vzoru (Raulean 1993). V takšnih razmerah in z namenom oblikovati sodobno državo se je razvil kemalizem (tr. *Atatürkcülük*) (Drorian 2005: 260), ki kot ideologija temelji na programu preobrazbe Turčije. Izraz kemalizem izhaja iz drugega imena ustanovitelja države in oblikovalca reform Mustafe Kemala in pomeni popolnost. V ideologijo se je kemalizem razvil na generalnih kongresih Republikanske ljudske stranke (CHP) v letih 1927 in 1935 kot projekt politične konstrukcije turške nacionalne države. Realizacijo tega naprednega ideala so zaupali častniškemu zboru (Cizre-Sakallioğlu 1997: 154).⁷ Gre za zagovor doktrin in politik, ki jih je osnoval Mustafa Kemal. Verjel je namreč, da Turčija lahko preživi le, če se preobrazi po vzoru evropskih držav. Zagovarja usmeritev države k mednarodnim odnosom in popolno reorganizacijo vseh tradicij in običajev, ki te odnose zavirajo ali ovirajo oblikovanje moderne politične institucije (Scruton 1982: 248). V njegovem programu so zajeta naslednja načela:

1. sekularizem (tr. *Laiklik*) (Drorian 2005: 260). Pri tem ne gre le za ločitev cerkve od države, religijo so izločili tudi iz izobraževanja, kulture in zakonodaje. Tako miselnost

⁷Po poboju Armencev in prisilnem izgonu Grkov, ki so predstavljali zahodno usmerjeno in gospodarsko močno družbeno skupino, je bila vojska edina evropsko usmerjena skupina, ki je lahko uresničevala nastalo ideologijo (Karabelias 1998: 22).

kot institucije so se osvobodile nadzora verske miselnosti in institucije. Odpravljen je bil neposreden vpliv verskih vodij na politično odločanje in šolstvo;

2. republikanstvo (tr. *Cumhuriyetçilik*) (Drorian 2005: 260). Kemalistične reforme predstavljajo politično revolucijo, iz večnarodnega imperija je nastala nacionalna država, le kot republika je Turčija lahko zadovoljila zahteve svojega prebivalstva. Gre za moderno obliko vladavine, nasprotno prejšnjemu Otomanskemu imperiju;
3. nacionalizem (tr. *Milliyetçilik*) (Drorian 2005: 260). Namenjen je bil ohranitvi neodvisnosti Republike Turčije in pomoči njenemu političnemu razvoju, ni pa bil rasističen, priznaval je pravico neodvisnosti drugih narodov. Kemalistični nacionalizem je verjel v načelo nedeljivosti turške države kot ozemlja in prebivalstva. Predstavljal je oblikovanje edinega in enotnega turškega naroda, ki bi presegal versko ali etnično pripadnost;
4. populizem (tr. *İtıkçılık*) (Drorian 2005: 260). Kemalizem je nasprotoval razrednim privilegijem in razlikam. Največjo vrednost ima turški državljan, kar naj bi pri državljanih spodbudilo ponos ter okrepilo občutek enotnosti in nacionalne identitete. Poudarja prizadevanje za blagostanje, ki je osrednji del politike;
5. etatizem (tr. *Devletçilik*) (Drorian 2005: 260). Popolna modernizacija Turčije je bila odvisna od ekonomske in tehnološke razvitosti, zato je država uravnavala gospodarske dejavnosti. Posledično je država nastopila tudi kot lastnik večjih podjetij;
6. reformizem (tr. *İnkılapçılık*) (Drorian 2005: 260). Z reformami je Turčija nadomestila tradicionalne institucije z modernimi. Izbrisali so tradicionalne koncepte in jih nadomestili z novimi. Gre za nadaljnje prilagajanje države novim razmeram.

(Južnič 1985, 82; <http://gencturkler.8m.com/TURKEY/ATATURK/kemalism.html>)

Največji pomen za prihodnost Turčije sta imela sekularizem in nacionalizem. S sekularizmom je država pretrgala vezi z religijo in tako postavila temelje legitimnosti sekularne oblasti, ki je zamenjala verske vodje Otomanskega imperija. Nacionalno identiteto je gradila na islamu,⁸ uporabila ga je za združitev različnih etnolingvističnih skupin. Nemuslimane je opredelila kot manjšino. Religija ni ločena od države, temveč jo sekularna oblast nadzira prek Urada za verske zadeve (DİB), proračun DİB je celo večji od skupnih proračunov nekaterih ministrstev. V nekem smislu gre za državno različico islama, DİB nadzira in prilagaja islam potrebam države. Nadzorujejo vse mošeje v Turčiji, imami so zaposleni kot državni funkcionarji. Zaradi tovrstne nedoslednosti ločitve religije od države prihaja danes do problema političnega

⁸Več o nacionalni identiteti in problemih z njo je obravnavano v Ergil 2000. Po mirovni pogodbi v Lausanni 1923 imajo Turki in Kurdi skupno islamsko identiteto, nemuslimani so manjšina. Po vojni z Grčijo (1919–1922) muslimane iz Grčije zamenjajo za krščanske manjšine v Turčiji (Yavuz 2000).

islamizma v Turčiji (Yavuz 2000a, Roulean 2003). Sekularizem in nacionalizem, kot ju interpretira turška oblast, se namreč ne ujemata s stvarnostjo, kar ustvarja napetost med državo in njenimi državljani (Yavuz 2000b: 33–34).

Parlament je za prvega predsednika nove republike izvolil Mustafa Kemala. Leta 1934 mu za zasluge podelijo vzdevek Atatürk.⁹ Kemalistično gibanje je Turčijo postopoma spremenilo v sodobno sekularno državo, razpustili so verske rede, arabsko pisavo zamenjali za latinico, ženske pa so dobile volilno pravico (Natek in Natek 1999: 355). Poleg tehnoloških dosežkov je od evropske civilizacije prevzel tudi reorganizacijo vojske, javne uprave, šolskega sistema in evropskega pravnega sistema (Južnič 1985: 82). Od leta 1923 do 1945 je bila Turčija enostrankarska država,¹⁰ pri čemer so se sklicevali na nezrelost naroda za demokracijo (Demirel 2005: 247). Ko pa CHP ni bila več edina stranka, je prišlo do fragmentacije in polarizacije turške politike na levo in desno, sekularno in islamistično dimenzijo, ter do razvoja kulturnega in etničnega nacionalizma (Heper in Güney 2000: 637).

Sodobna Turčija je po ustavni ureditvi iz leta 1982 demokratična, sekularna, parlamentarna republika. Oblast se deli na zakonodajno, izvršno in sodno. Njeno uradno ime je Republika Turčija (tr. *Türkiye Cumhuriyeti*). V skladu z željo po pridružitvi razvitemu svetu je Turčija članica mnogih mednarodnih organizacij. Ligi narodov, ki je bila predhodnica Združenih narodov (UN), se je pridružila leta 1932, leta 1945 pa se je kot ena od 51 ustanovnih članic pridružila UN. Članstvo v Natu je dobila hkrati s svojo sosedo Grčijo, leta 1952. Je tudi članica Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD), Sveta Evrope, Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OSCE), Organizacije islamske konference (ICO) in Svetovne trgovinske zveze (WTO). Podpisala je sporazum o prostem trgu z Evropsko prostotrgovinsko zvezo (EFTA) ter skupaj s še desetimi državami ustanovila regionalno trgovsko združenje Svet za gospodarsko sodelovanje na območju Črnega morja (angl. *Black Sea Economic Cooperation Council*). Kljub uveljavljanju na Bližnjem vzhodu in v Srednji Aziji vidi svojo prihodnost v Evropi (<http://www.state.gov>).

Zaradi svoje velikosti, populacije in ekonomske moči ima Turčija velik pomen v svetu. Meri 780.580 km² in ima po ocenah iz julija 2005 69,660.559 prebivalcev. Geopolitično in politično gledano je del dveh celin. Geografsko se nahaja v JV Evropi in JZ Aziji, njen

⁹Priimka Atatürk ne sme uporabljati nihče drug, rezerviran je le zanj. Prevajamo ga kot 'oče Turkov' ali 'oče Turk' (<http://www.moreorless.au.com/bacground/turkey.html>).

¹⁰Opozicijske stranke so sicer dovolili v letih 1924 in 1930, vendar so bile zaradi nelojalnosti oblasti kmalu ukinjene (Demirel 2005: 248).

evropski del predstavlja ozemlje zahodno od Bosporja, večji del pa predstavlja azijska Anatolija. Na zahodu meji na Grčijo in Bolgarijo, na severu na Gruzijo, na vzhodu na Azerbajdžan in Armenijo, na jugu pa na Irak, Iran, Sirijo in Ciper. Njen strateški pomen izhaja iz nadzora nad ožinami Bospor in Dardanele (glej Sliko 3.1) (<http://www.cia.gov>). Zaradi svojega specifičnega geopolitičnega in geostrateškega položaja v središču trikotnika, ki ga oblikujejo Balkan, Kavkaz in Bližnji vzhod, ima na ta območja velik vpliv. Med seboj povezuje tri celine in je po značaju evrazijska država. Lega je izjemnega pomena, saj se na tem območju nahajajo naftne zaloge in mnogi drugi naravni viri. Po njenem ozemlju potekajo tudi številne komunikacijske povezave. Kot demokratična, sekularna, pravna država s tržnim gospodarstvom in zahodnim političnim sistemom ter močnimi oboroženimi silami predstavlja otok miru in stabilnosti v nestabilnem, konfliktnem okolju (White Book 2000: 1. del/2. poglavje, 4. del/1. poglavje; Grizold in drugi 1999: 195–196). Turške oborožene sile (TSK) so jamstvo za stabilnost tako države kot širše regije (Cornell 2001). Turčija je namreč edina islamska država, v kateri se je politični sistem samoiniciativno demokratiziral. Turška izkušnja v izgradnji naroda in demokracije predstavlja model za države v sredozemski regiji, saj dokazuje, da je lahko nekoč islamska država ugledna članica mednarodne skupnosti, čeprav ohrani nekatere izvorne lastnosti (Heper 2004: 1, 26).

Slika 3.1: Geografski položaj Republike Turčije

Vir: *The World Fact Book*, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/tu.html> (vstop 27. 2. 2006).

4 CIVILNO-VOJAŠKI ODNOSI V REPUBLIKI TURČIJI

4.1 ZGODOVINSKI PREGLED CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV V REPUBLIKI TURČIJI

Če hočemo razumeti položaj in vlogo turške vojske v sodobni Turčiji, se je treba zavedati, da je bila vojaška institucija najpomembnejša sila pri razvoju socialnih, ekonomskih in političnih struktur v državi (Karabelias 1998: 18). Pomembno je vedeti, da do takšnega položja vojska ni prišla čez noč, temveč je to posledica dolgoletne tradicije, ki sega že v obdobje pred republiko. Zato v nadaljevanju predstavljam vlogo vojske vse od začetka Otomanskega imperija naprej. Njena vloga v politiki in oblika civilno-vojaških odnosov v Turčiji sicer ne bi bili popolnoma razumljivi, saj temeljita na zgodovinskih izkušnjah.

V Turčiji že tradicionalno obstaja posebna kategorija državne elite, ki deluje v imenu države in prevzema vso avtonomijo drugih skupin v politiki, vključno s politično elito (Heper in Keyman 1998). Kljub temu da so oblast v Otomanskem imperiju sestavljali palača, verski voditelji, civilni birokrati in višji vojaški sloj, so celotno institucijo imenovali kar vojska (tr. *Askeri*). Otomanska oblast je bila pravzaprav najprej vojska in šele nato oblast (Heper in Güney 1996). Vojaška institucija je državo ustvarila in nato njen obstoj vzdrževala (Karabelias 1998: 18). Tudi v 19. stoletju je vojska predstavljala tako objekt kot subjekt modernizacije. Častniki so pridobili zahodni tip izobrazbe in bili prvi pobudniki modernizacije. Zahodno usmerjeni, nacionalistični vojaški častniki in drugi intelektualci so sestavili Odbor za združitev in napredek in leta 1908 odstranili sultana Abdüla Hamida II. z oblasti. Prav tako pomembno vlogo so imeli v drugem ustavnem obdobju (1908–1918). Takrat sta tudi poznejša voditelja republike, Atatürk in İnönü, ugotovila, da vpletenost vojske v politiko deluje proti enotnosti, disciplini in profesionalizaciji vojske (Heper in Güney 1996; Baran 2000).

4.1.1 Obdobje od ustanovitve Republike Turčije do 1945

V času enostrankarske oblasti (1923–1945) je prišlo do formalne delitve vojaške in civilne sfere, vojska je bila formalno podrejena civilni oblasti (Heper in Güney 2000: 637). Civilni režim je ostal odvisen od podpore vojske, ko je šlo za ohranitev oblasti in implementacijo reform (Karabelias 1998: 22). Prav to je bil vzrok, da se delitev civilne in vojaške sfere ni

izvedla popolnoma. V 148. členu Vojaškega kazenskega kodeksa je Atatürk vojakom prepovedal včlanjenost v politične stranke, udeleževanje na političnih shodih, dajanje političnih izjav v javnosti ter pripravljanje, podpisovanje ali izdajanje deklaracij političnega značaja. Kljub zakonski omejitvi vpletenosti dejavnih vojakov v državno politično življenje je ob ustanovitvi republike v večino političnih in državnih institucij postavil nekdanje vojaške uslužbence. To je imelo tudi pozitiven učinek, saj se je s tem vojska lažje odpovedala politični vlogi. Politični voditelji so bili namreč večinoma nekdanji poveljniki (Karabelias 1998: 22). Oblast pa je bila nekakšno zavezništvo med vojsko, birokratsko elito in lokalnimi veljaki (Demirel 2005: 247).

Po smrti Atatürka leta 1938 je poskušal İnönü zmanjšati politično moč vojske z uvedbo kadrovskih in institucionalnih sprememb. Načelnika generalštaba (GB), ki je bil do tedaj podrejen predsedniku države, je podredil neposredno Ministrstvu za nacionalno obrambo (MSB). Kljub tem ukrepom pa je vojaški interes ostal še naprej močno prisoten na mnogih civilnih področjih (Karabelias 1999).¹¹

V prvem obdobju republike je bila vojska nekje med udeležbo v politiki in vplivom na politiko. Prej bi lahko dejali, da je prihajalo do politizacije vojske kot obratno. Oblast je vojsko uporabila za konstrukcijo nove države in njeno ohranitev. Seveda je pri tem pomembno, da je na oblasti večinoma nekdanji vojaški kader, kar posredno omogoča uveljavljanje vojaških interesov v politični sferi po neformalni poti. So pa bili v tem obdobju še najbližje političnemu nadzoru nad vojsko, saj je bila vojska institucionalno izločena iz civilne oblasti. Še posebno je to vidno po smrti Atatürka.

4.1.2 Državni udar leta 1960

Po prvih večstrankarskih volitvah je prišla na oblast Demokratska stranka (DP), mandat za sestavo vlade je dobil Adnan Menderes. Da bi ustrahovala največjo opozicijsko stranko, je vlada vpeljala kar nekaj avtoritarnih ukrepov. Glavni razlog za to je bilo izražanje politične moči in ne toliko ideološko nasprotovanje med strankama (Özbudun v Laurens 2000). Med svojim mandatom je Menderesova vlada izvajala čistke med visokimi predstavniki Turškega generalnega štaba (TGB), vmešavala se je tudi v imenovanja in napredovanja kadrov ter bila nedosledna pri upoštevanju načela sekularizma. Oblast je postajala vse avtoritarnejša,

¹¹Vplivali so na izgradnjo komunikacijskega omrežja in večjih tovarn. Vojaški poveljniki so v obrobni provincah izvajali tudi civilne dolžnosti in širili idejo kemalizma med ljudstvom (Karabelias 1999).

omejena je bila svoboda govora, pojavljale so se kršitve zakonov in ustave (Jenkins 2001: 36). Vojsko je uporabljala za zatiranje političnih nasprotnikov in študentskih protestov, ki so nasprotovali politiki vladajoče stranke. Tako je nastopila politizacija vojske, ki se je v imenu kemalistične doktrine uprla (Brown 1987: 238). Razlog za upor pa je bil zagotovo tudi padec družbenega statusa in politične moči vojaškega osebja, ki sta bila posledica gospodarske in socialne politike DP (Karabelias 1998: 23).

Kombinacija vseh dogodkov je 27. maja leta 1960 vodila do prvega državnega udara. Hunta mlajših častnikov je prevzela nadzor nad administracijo države. Že med pripravami na udar so se znotraj vojske in tudi častniškega zbora pojavljala različna mnenja o udaru in njegovem poteku. Generali so nadzor nad vojsko vzpostavili šele novembra 1960. V naslednjih treh letih je posledično prihajalo do poskusov novih udarov (Mango 1983a: 33).¹²

Vojska sodeluje tudi pri izdelavi nove ustave, ki uvede mešano oblast. Politično oblast razdelijo med izvoljene parlamentarce in neizvoljene birokratske agencije. Novi organi¹³ naj bi zmanjšali politično moč Turške velike narodne skupščine (TBMM) in delovali kot nadzorniki njenega dela (Heper 2000). Nova ustava je bila tudi liberalnejša v svoji interpretaciji svobode govora in svobode združevanja, kar je spodbujalo nadaljnjo demokratizacijo (Cornell 2001).¹⁴ Udar je v javnosti ustvaril prepričanje, da bo vojska igrala politično vlogo in v skrajnem primeru izvedla tudi intervencijo (Barkey 2000).

Ob umiku z oblasti so legalizirali stalno vlogo častnikov v političnem sistemu. Člani hunte so postali stalni člani Senata, vodja hunte, ki je izvedla udar, pa je postal predsednik parlamenta (Momayezi, dostopno na <http://www.tamiu.edu>).

Vojska je 1960 izvedla poseg v politiko, ohranila pa je isto politično garnituro. Odstranila je le vlado. Pri svojem delovanju ni imela zakonske osnove, sklicevala se je le na neprimernost in nezakonitost politizacije vojske, ki je posegala v njihovo institucionalno avtonomijo. Zagotovo so pri tem posegu igrali vlogo tudi osebni interes častnikov, ki so izgubljali

¹²Do poskusov udara je prišlo februarja 1962 in maja 1963 (Mango 1983a: 33). Septembra 1961 Menderesa skupaj z ministrom za finance in zunanje zadeve obsodijo na smrt zaradi poskusa spremembe ustave. Na smrt obsodijo tudi voditelja neuspešnih udarov. Zaradi suma sodelovanja v udarih izključijo tudi 1400 gojencev vojaških akademij. TGB začne krepiti notranjo enotnost vojske, tudi s pridobivanjem podpore mlajših častnikov (Jenkins 2001: 36–37).

¹³Svet za nacionalno varnost (MGK), Ustavno sodišče (tr. *Türk Anayasa Mahkemesi*), Državni svet (tr. *Daniştay*), Senat, avtonomne univerze ter Turška agencija za radio in televizijo (Heper 2000).

¹⁴Ustava iz leta 1961 pomeni najbolj demokratičen osnutek za družbeno strukturo, ki ga je Turčija kdaj koli imela, vendar turška družba in politika še nista bili pripravljene na takšno ureditev (Cornell 2001).

družbeni položaj zaradi politike oblasti, ter notranje razmere v gospodarstvu in družbi, ki so povzročale nemire.

4.1.3 Intervencija vojske v politiko leta 1971: »intervencija z ultimatom«

Ustavno sodišče je po udaru 1960 ukinilo DP. Vendar to ni pomenilo konca stranke. Pod vodstvom Suleymana Demirela je pod novim imenom, Stranka pravice (AP), zmagala na volitvah leta 1965. V tem obdobju se je tudi v Turčiji pojavil študentski aktivizem, ki ga je spremljalo nasilje (Barkey 2000). Med strankami v politiki je prihajalo do vse večje polarizacije na levo in desno, nestabilnost iz politične sfere pa se je razširila v vsesplošno nasilje. Vojska je večkrat opozorila na nevdržnost razmer, vendar izvoljena oblast položaju ni bila kos (Cornell 2001). Vse hujša politizacija vojske je povzročala nizko raven enotnosti znotraj nje. Da bi preprečili razdor v vojski in prevzem oblasti s strani radikalnejših častnikov, so morali višji častniki prevzeti pobudo (Karabelias 1999).

Politična nestabilnost in nasilje vodita k ponovni intervenciji vojske v politično sfero 12. marca 1971. Izognejo se javnemu prevzemu oblasti, intervencijo izvede TGB z izdajo memoranduma, ki ga podajo predsedniku države. Pozival je k vzpostavitvi nove trdne vlade, ki bi prekinila nasilje ter izpeljala ekonomske in socialne reforme v duhu kemalizma. Vlado in parlament obtožijo, da je z vztrajanjem pri svoji politiki, pogledih in dejavnostih, popeljala državo v anarhijo, bratomorne spopade ter socialne in ekonomske nemire. S takšnim neodgovornim ravnanjem naj bi ogrozili cilje, ki so bili zastavljeni v ustavi iz leta 1961, in s tem tudi prihodnost Republike Turčije (Baran 2000). Grozili so s prevzemom nadzora nad administracijo, če njihove zahteve ne bi bile uslišane. Vlada premierja Suleymana Demirela je takoj odstopila. Tudi v tem primeru častniški zbor ni bil enoten (Jenkins 2001: 37).¹⁵ Intervencije v tem primeru ne moremo enačiti z vojaško oblastjo, saj oblast ni bila neposredno prevzeta.

Naslednji dve leti Turčijo vodi tehnokratska vlada pod nadzorom vojske. Ustavno sodišče je prepovedalo Stranko narodne ureditve (MNP), ker naj bi želela spremeniti načela sekularne države. Njen voditelj Erbakan pobegne v Švico. Pozneje stranko nadomesti Stranka narodne rešitve (MSP), ki pa kot islamska stranka zopet nima dolge življenjske dobe (Yavuz 1997: 66). Častniki z amandmaji spremenijo ustavo in s tem omejijo svoboščine, ki so bile zapisane

¹⁵TGB odpusti tri generale in osem polkovnikov, aretirajo še osem upokojenih častnikov (Jenkins 2001: 37).

vanjo leta 1961. Vojska tokrat zavzame konservativen položaj z ohranjanjem režima in kemalizma. Sprememba stališča vojske je bila odgovor na posledice, ki so jih svoboščine povzročile v družbi. Posledica večje svobode govora in združevanja so namreč bile tudi razne politične skupine, med njimi tudi ekstremistične (Barkey 2000). Oblast v celoti preide v civilne roke po volitvah oktobra 1973.

Vojska je v tem obdobju že imela institucionalizirano vlogo v politiki, tako da je lahko delovala že povsem legalno. Pri posegu je uporabila ultimat, po umiku civilne vlade z oblasti je nadzirala oblast s podrejenim partnerjem v obliki tehnokratske vlade. Poseg je bil posledica nenadzorovanega nasilja kot posledice politične fragmentacije, ki se je širila tudi v vojaško institucijo.

4.1.4 Državni udar leta 1980

Politična stabilnost v državi pa ni bila vzpostavljena niti po posegu 1971. Ustvarili so nov sistem, ki je sicer preprečeval močno enostrankarsko oblast, je pa ustvaril potrebo po oblikovanju večstrankarskih koalicij. Zaradi boja za prevlado med strankami pa te koalicije pogosto niso bile stabilne. Parlament je bil popolnoma blokiran, nobeni vladni koalicija ni uspelo nadzirati rastoče gospodarske krize in političnega nasilja med levico in desnico. Nasilje se je razširilo na ulice in univerze. Nekaterih delov mest, t. i. osvobojenih con, pa se državne varnostne sile niso upale niti dotakniti. Poleg drugih javnih institucij je bila tudi policija razdeljena po ideoloških smernicah. Vse to je pripeljalo do uvedbe vojnega stanja. V TGB se je razvil strah pred razširitvijo politične razdrobljenosti v vojaške vrste, kar bi oslabilo njihovo sposobnost obrambe republike (Barkey 2000; Demirel 2003: 257, 259). V že tako težkem političnem in varnostnem položaju sta se pojavila še kurdski nacionalizem in politični islamizem.

Konec leta 1979 je načelnik TGB v pismu predsedniku države izrazil zaskrbljenost zaradi slabšega varnostnega položaja ter zahteval implementacijo ukrepov, ki bi rešili nastali položaj. Nasprotovanje med pozicijo in opozicijo je onemogočilo sprejetje vsakršnih ukrepov. Zaradi te blokade vodilnih državnih institucij je bila vojska v tistem trenutku edina institucija, ki je bila sposobna vzpostaviti ravnovesje. Posledično je pridobila na politični moči, prebivalstvo pa ji je takoj predalo pobudo za rešitev nastalega položaja. Posredovanje vojske so podpirali tudi nekateri predstavniki politične oblasti, mediji in gospodarstveniki. Z

intervencijo je kljub temu počakala, dokler ni bilo več nobene druge možnosti za rešitev položaja, in si tako zagotovila legitimnost delovanja (Demirel 2003: 267–275).

Shod islamistične MSP v Kanyi septembra 1980 in njena zahteva po uvedbi šeriatskega prava sta sprožila ponoven prevzem oblasti vojske. Z nanašanjem na pooblastila, ki jim jih je dajal interni službeni zakon, in izrabo gospodarskih, družbenih in političnih razmer je 12. septembra 1980 vojska razrešila parlament, razglasila krizno stanje in suspendirala vse politične stranke (Karabelias 1998: 26). Udar z jasno začrtanimi cilji je bil skrbno načrtovan tako v tehničnem kot ideološkem smislu (Jenkins 2001: 38).¹⁶ Prekinil je politično motivirane nemire, v katerih je umrlo 19.000 ljudi. in je bil s strani javnosti sprejet z olajšanjem. Takoj po izvedbi udara je načelnik TGB Kenan Evren obljubil vrnitev k civilni oblasti. Zavedali so se negativnih posledic, ki bi jih predolgo vztrajanje na oblasti imelo na vojaško institucijo in mednarodni položaj Turčije. Vendar predstavlja naslednja tri leta vojska edino legalno politično oblast v Turčiji (Karabelias 1998: 26).

Ker politiki niso želeli sodelovati v vladi pod vodstvom vojske, je leta 1983 sestavil kabinet nekdanji mornariški častnik. V kabinetu je bilo 21 oseb, poleg nestranskih tehokratov še pet upokojenih vojaških častnikov. Veliko upokojenih vojaških oseb je zasedlo mesta političnih birokratov (Karabelias 1999). V prvih treh letih je vojska poskušala obnoviti politični sistem. Da bi ohranili spremembe, ki so jih uvedli, so po njihovem umiku z oblasti postavili zakone in omejitve za politično življenje. V novi ustavi so omejili politični pluralizem in svobodo izražanja. Izdelali so tudi nov vzgojno-izobraževalni načrt, ki naj bi z uvedbo obveznega poučevanja islama¹⁷ služil zaustavitvi komunizma. S to potezo so poskušali ponovno združiti turško družbo, ki so jo razdelile kulturne razlike (Jenkins 2001: 39; Barkey 2000; Yavuz 1999: 67–68).

Na referendumu 7. novembra 1982 je novo ustavo podprlo 91,4 % volivcev. S takšnim izidom se hkrati kažeta podpora vojski in želja prebivalstva, da se vojaška vladavina preneha. Morebiten negativen izid referendumu bi namreč pomenil nadaljevanje vojaške oblasti (Mango 1983a: 31–32). Hkrati so potrdili tudi sedemletni predsedniški mandat Kenana Evrena in prisotnost preostalih petih članov hunte v Predsedniškem svetu za nadaljnjih šest let. V tem času je lahko predsednik podal veto na vse ustavne amandmaje vlade. Z začasnim

¹⁶TGB začne načrtovati intervencijo že leto dni pred samim udarom, v zaupnem poročilu sta določena tudi čas in oblika intervencije. V tem obdobju so preprečili razdrobljenost znotraj vojske. Za datum udara je vedela le peščica najvišjih predstavnikov TGB (Jenkins 2001: 38).

¹⁷Tako kot ob ustanovitvi republike so islam zopet uporabili v politične namene in s tem v določeni meri kršili načelo sekularizma ter spodbudili vstop islama v politično sfero (Jenkins 2001: 39).

določilom ustave so članom MGK in drugih organov oblasti zagotovili imuniteto za delovanje v obdobju 1980–1983 (Karabelias 1999, Mango 1983b: 429). Evren in drugi predstavniki vojske so se bali, da bi se ob zmagi demokraciji nenaklonjene stranke politični in varnostni položaj zopet vrnil v prejšnje stanje (Heper in Güney 1996). Na volitvah novembra 1983 so sodelovale le tri stranke, vojska je podprla Stranko nacionalne demokracije (MDP), zmagala pa je Domovinska stranka (ANAP) (Jenkins 2001: 39). Vojska je kljub temu ohranila svojo integriteto, avtonomijo in veliko mero politične moči, saj je z oblasti sestopila prostovoljno.

Od ustanovitve republike je bil to za turško vojsko prvi državni udar v pravem pomenu besede. Vojska je sicer najprej pozivala k spremembam, ko pa to ni zaleglo, je odstranila celotno politično oblast in prevzela nadzor v celoti v svoje roke. Udar je bil zaščitniške oblike, saj so z njim prekinili nasilje v državi. Pri izvedbi so se sklicevali na zakonsko in ustavno dolžnost, prebivalstvo je njihov poseg sprejelo kot legitimen. Poseg so pravzaprav zahtevale vse družbene skupine skupaj s političnimi akterji, saj civilna oblast ni bila sposobna nadzirati nastalega položaja. Vojska se je z oblasti umaknila prostovoljno in tudi to je javnost sprejela z odobravanjem, saj ne podpira dolgotrajne vojaške oblasti. Po predaji oblasti v civilne roke so ostali udeleženi v politiki.

4.1.5 Obdobje med 1983 in 1996

Po uradnem umiku vojske z oblasti je Turčija prešla skozi različna obdobja civilno-vojaških odnosov. Na prvih volitvah je premier vlade postal predsednik ANAP Turgut Özal, ki je položaj zasedal v letih 1983–89. Kar zadeva vojsko, ANAP ni bila najbolj zaželen partner za vodenje države, ker je bila predstavnik družbenih skupin, ki so pred udarom podpirale nasprotnike. Vojska je v prvem obdobju vladavine Özalove administracije prek ustavnih pooblastil predsednika in MGK ohranila odgovornost za vsa vprašanja, povezana s turško notranjo in zunanjo varnostjo, zunanjimi zadevami in visokim šolstvom. Civilni kabinet je sicer poskušal poseči na vsa politična področja, vendar je vojska še vedno nadzirala potek dogodkov (Karabelias 1999). Po letu 1987 je poskušal Özal omejiti vpliv vojske na javno politiko. Vojaške nameščence na ministrstvih je nadomestil s civilnimi administratorji. Na področje notranje varnosti je poskušal poseči z ustanavljanjem regionalnih oblasti s posebnimi političnimi pooblastili. Funkciji premierja je dodeljeval nova pooblastila glede rekrutiranja in politike kadrov Nacionalne obveščevalne agencije (MIT). Hkrati se je vpletal v zadeve, ki so se nanašale na vojaško avtonomijo, ter poskušal vzpostaviti politično oblast nad

njimi.¹⁸ Začel je tudi javno razpravo o obrambnem proračunu, o katerem se pred tem ni nikoli razpravljalo. Pojavil se je tudi predlog, da bi načelnik generalštaba podajal poročila obrambnemu ministru, kot je to običajno v zahodnih demokracijah. Zaradi sporazuma z Grki je prepovedal vojaške letalske vaje nad Egejskim morjem brez posvetovanja z vojaškimi poveljniki (Karabelias 1999).

Vojska se na provokacije sicer ni odzvala, saj je bila civilna oblast v tem obdobju razmeroma stabilna, so pa poudarili, da bi vojska morala biti avtonomna v odnosu do civilne oblasti ter ne bi smela biti izključena iz procesa odločanja o zadevah, povezanih z vojsko. Odločno pa so zavrnilo podrejenost načelnika generalnega štaba ministrstvu za obrambo, saj naj bi to povzročilo politizacijo vojske. Poleg tega so menili, da bi vojska veliko raje opravljala svojo primarno funkcijo, obrambo države pred zunanjimi sovražniki, če bi bila civilna oblast sposobna reševati notranje probleme (Heper in Güney 1996).

Drugo obdobje predstavlja čas Özalovega predsedniškega mandata, in sicer od leta 1989 do leta 1993. Po letu 1960 je bil prvi predsednik Turčije, ki pred tem ni imel vojaške kariere (Özbudun 1996: 131). Imel je popolno oblast, saj je bil tudi vodja vladajoče stranke. Zaradi razvoja dogodkov v Perzijskem zalivu in spreminjanja zunanje politike so se pojavila nasprotovanja v delu vojaške institucije (Karabelias 1999). Med Zalivsko vojno leta 1990 je takratni načelnik generalštaba odstopil zaradi nestrinjanja z nekonvencionalnimi metodami upravljanja zalivske krize¹⁹ ter izločitve vojske iz procesa odločanja in kriznega menedžmenta. Pri tem je poudaril, da ne gre za konflikt med civilno oblastjo in vojsko ter da ima prva vedno zadnjo besedo (Karaosmanoğlu 2000). Njegova moč se je zmanjšala po volitvah leta 1991, ko je premier koalicijske vlade postal Demirel iz Stranke prave poti (DYP). Sodelovanje med njima pa bilo nujno, ker civilna oblast še ni vzpostavila popolnega nadzora nad vojsko, ki je zaradi vpletenosti v reševanje kurdskega vprašanja ohranila notranjo avtonomijo (Karabelias 1999).

Naslednje obdobje je obdobje po smrti Özala, in sicer 1993–95. Demirel je postal predsednik države, Tansu Çiller iz DYP pa je postala prva ženska premierka v zgodovini Turčije. Politična moč vojske se je zopet povečala, pojavila so se namigovanja o nevarnosti vojaške intervencije v politiko (Karabelias 1999).

¹⁸Leta 1987 je zavrnil predlog višjega vojaškega poveljstva in namesto generala Necdeta Oztoruna na položaj načelnika generalštaba predlagal svojega kandidata, generala Necipa Torumtaya (Karabelias 1998: 33).

¹⁹Vojska se je želela držati načela nevmešavanja v zadeve Bližnjevzhodne regije, ki se ga je Turčija držala že od časov Atatürka naprej (Cornell 2001).

Po volitvah leta 1995 se je vladajoča garnitura spremenila. Demokratična desnica je na volitvah izgubila proti proislamski Napredni stranki (RP). Sekularnim medijem, gospodarski skupini in vojski je uspelo izsiliti koalicijo med DYP in ANAP.²⁰ Ko je Necmettin Erbakan iz RP podal proti Çillerjevi dosje z obtožbami korupcije, je koalicija razpadla. Ker tudi Çillerjeva obtoži korupcije Erbakana, je edina pot k imuniteti obeh vpletenih medsebojno oblikovanje koalicije. Vojska je to koalicijo sprejela raje kot koalicijo ANAP-RP, ker je bila DYP bolj naklonjena sekularizmu in vojski kot ANAP. Poleg tega jo je vojska lažje nadzirala zaradi povezav stranke z vojaško ustanovo (Cornell 1999).²¹

V tem obdobju je bila vojska najprej udeležena v politiki, nadzorovala je ključne resorje v državi, pozneje pa je bila njena udeležba že bližje vplivu na politiko, saj je bila civilna oblast močna in stabilna. Njen poseg v takšnih razmerah ne bi bil legitimen in ne legalen, zato se je omejila na uradne mehanizme vplivanja prek nasvetov. V drugem obdobju je civilna oblast poskušala še bolj omejiti vpliv vojske na politiko, kar jim je do neke mere tudi uspevalo. Po smrti Özala pa se je stabilnost civilne oblasti zmanjšala, in tako se je udeležba vojske v politiki ponovno okrepila.

4.1.6 Poseg vojske v politiko leta 1997: »postmoderni državni udar«

Kljub različnim obdobjem v devetdesetih letih vojska ni nikoli opustila nadzora na področju obrambne in varnostne politike, saj ju je percipirala kot svojo posebno pravico. Do nevmesavanja v politiko je prišlo predvsem zaradi percepcije varnostnega okolja, ki jo je imela vojska, in ne toliko zaradi spremembe ocene lastnih nalog. Javnost so poskušali prepričati, da je konec obdobja vojaških intervencij. V politiko se je spet dejavneje vključila zaradi stopnjevanja kurdskega separatističnega gibanja pod vodstvom Kurdske delavske stranke (PKK)²² in porasta političnega islamizma (Jenkins 2001: 39).

Z oblikovanjem koalicije med DYP in RP je prišla na oblast versko (islamsko) usmerjena stranka. Vojska je dvomila o demokratičnosti in sekularnosti RP, vendar se je odločila počakati na to, kako se bo stranka obnašala v času svoje oblasti. Vojaški poveljniki so

²⁰Koalicija DYP-ANAP je imela večino v parlamentu. Koaliciji pa sta nasprotovala vodja obeh strank zaradi želje po prevladi, kar je v turškem političnem sistemu običajno (Cornell 1999).

²¹Na volilni listi DYP je bil v parlament izvoljen nekdanji poveljnik kopenske vojske in drugi nekdanji varnostni uslužbenci (Cornell 1999).

²²Stranka se je preimenovala in zdaj deluje pod imenom Ljudski kongres Kurdistana (KGK) (<http://www.cia.gov>).

zaskrbljenost glede političnega islama prvič izrazili na sestanku MGK leta 1996. Islam so označili za večjo nevarnost od PKK. Predsednik Demirel je voditelje RP pisno opozoril na previdnost v zvezi s političnim islamom, obenem je poveljnike pozval, naj se ne vmešavajo v politiko. Tudi častniki TSK so se strinjali, da bi morala rešitev političnega problema podati civilna družba in parlament in ne vojska. Kot odgovor na problematiko je pisarna načelnika generalštaba oblikovala t. i. Zahodno preiskovalno skupino (BÇG), da bi nadzorovala dejavnosti, ki so ogrožale sekularno republiko, in načrtovala ustrezne protiukrepe. Ugotavljali so tudi, katere skupine bi v primeru oboroženega spopada podprle vojsko in katere militantni islam (Yavuz 2003; Heper in Güney 2000: 644).

V začetku 1997 je MIT opozarjala na ustvarjanje alternativnih državnih struktur s strani verskih redov in organizacij. Generalni varnostni direktorat je opozarjal na poskus uvedbe šeriatskega reda s strani skrajnih islamističnih gibanj. Vojsko so vznemirile tudi velike količine kapitala v rokah islamskih družb, ki naj bi bil namenjen političnemu islamizmu. Kljub nadzoru, ki ga ima Ministrstvo za izobrazbo nad Šolo za verske voditelje in duhovnike (tr. *Imam-Hatip Okullari*), so bili zaskrbljeni zaradi vse večjega zanimanja za študij religije. Za vojsko pa so bili še bolj zaskrbljujoči načrtovani projekti vlade, ki so nasprotovali sekularni ureditvi. Med drugim so načrtovali tudi podređitev načelnika generalštaba obrambnemu ministru. Vojska kljub vsem provokacijam ni želela odkrito poseči v politiko (Heper in Güney 2000: 641–642).

Na sestanku MGK v začetku 1997 je vojska opozorila, da se bo dejavno posvetila problemu političnega islama, saj se vlada ni odzvala na opozorila. Predsednik je poudaril, da vojska ni vzela rešitve problema v svoje roke, temveč so poveljniki delovali kot zaskrbljeni državni funkcionarji. Erbakana je opozoril na ustavno ureditev države in na preprečitev vdora fundamentalizma v šole, lokalne oblasti, na univerze, v sodstvo in vojsko (Yavuz 2003). Po demonstracijah v Sincanu februarja 1997, na katerih je tamkajšnji župan izrazil podporo šeriatskemu pravu, je vojska poslala kontingent tankov skozi mesto in s tem jasno pokazala, da je njena meja tolerance presežena. Vse skupaj so sicer opravičili z načrtovano vajo, kljub temu pa so vsi razumeli sporočilo dogodka (Cornell 1999).

28. februarja 1997 so vojaški predstavniki v MGK zagrozili z enostranskim ukrepanjem, če ta od vlade ne bo zahteval ukrepov. MGK je sprejel 18 predlogov, ki naj bi zmanjšali vpliv političnega islama in uvedli dosledno upoštevanje ustave (Yavuz 2003). Deklaracija je bila ultimatum vladi s strani vojske in kot takšna v svojem bistvu nedemokratska, saj je zahtevala

spremembo politike demokratično izvoljene oblasti. Kljub temu vojska ni delovala protiustavno, saj je le spodbujala vlado, naj sledi turški zakonodaji, ki je prepovedovala zlorabo religije v politične namene (Cornell 1999).

Vojska je nato spremljala implementacijo deklaracije s strani vlade (Heper in Güney 2000: 646). Zaradi simpatiziranja s političnim islamom so na izrednem sestanku Vrhovnega vojaškega sveta razrešili 237 častnikov in podčastnikov (Salt 1999: 75). S simboličnim vsakodnevnim ugašanjem luči ob deveti uri zvečer so podporo vojski izražali tudi civilisti. Z namenom mobilizacije javnosti je načelnik generalštaba junija povabil tožilce, sodnike, akademike, novinarje in vodje civilnih skupin na tiskovno konferenco ter jim podal izjavo o nevarnosti političnega islama in obveznostih koalicijske vlade. Premier Erbakan je zaradi resnosti razmer v politiki 18. junija ponudil odstop (Heper in Güney 2000: 646).²³

V parlamentu se je oblikovala koalicija sekularno usmerjenih strank: ANAP, Stranke demokratične levice (DSP) in Stranke demokratične Turčije (DTP), zunaj parlamenta je imela koalicija podporo nove CHP. Novi premier je poudaril, da je politični islam problem, s katerim se mora ukvarjati vlada in ne vojska, poveljniki pa so napovedali, da bodo razvoj dogodkov sicer spremljali, vendar niso več videli potrebe po dejavnem sodelovanju pri njegovi rešitvi (Heper in Güney 2000: 647–648).

Dogajanje leta 1997 je bilo različno interpretirano tako v tujini kot doma. Zagotovo pa so dogodki označevali nov trend vojaškega poseganja v politiko. Pred tem je vojska prepustila državno oblast civilni administraciji in posredovala, ko so se politične razmere v državi poslabšale. V tem primeru pa je vojska delovala bolj subtilno, na oblasti so ostale iste osebe kot pred udarom. Vojska je po zamenjavi oblasti ohranila vlogo v vsakodnevni politiki. Vojaško vodstvo je ostalo bolj vpleteno v politiko, kot je bilo običajno po posegih (Cornell 1999). Vojska ni izvedla neposredne intervencije v politiko, temveč je delovala le kot ena od skupin pritiska. Je pa z neukrepanjem spodbudila turško politično elito, da se je sama spoprijela s problemi ekonomskega, političnega in družbenega značaja. Prvič v turški zgodovini se je tudi zgodilo, da so se zahtevam po rešitvi problemov pridružile tudi civilne družbene skupine. Tak razvoj dogodkov nakazuje, da je demokracija v Turčiji napredovala, saj so začeli uporabljati demokratične mehanizme spoprijemanja s političnimi problemi

²³RP je bila 16. januarja 1998 po ukazu ustavnega sodišča razpuščena zaradi poskusa vzpostavitve ureditve, utemeljene na islamu. Stranko je nasledila Stranka časti (FP) pod vodstvom zmernega Recaia Kutana. Nekateri glavni predstavniki RP, med njimi tudi Erbakan, so dobili petletno prepoved sodelovanja v dejavni politiki (Heper in Güney 2000: 648; Salt 1999: 76).

(Heper in Keyman 1998). Kljub temu da ne želi več neposredno prevzeti oblasti, vojska ohranja svojo vlogo zunanjega nadzora. Iz njene perspektive etnični problem in politični islam namreč še vedno predstavljata resno grožnjo varnosti Turčije, politiki pa pogosto kažejo nezmožnost učinkovitega reševanja teh problemov (Heper 2002).

Tudi v tem obdobju je bila vojska udeležena v politični sferi. Z večanjem zaznane grožnje političnega islamizma se je ta udeležba pomaknila po kontinuumu proti vojaškemu nadzoru oblasti. Najprej so opozarjali, nato uporabili grožnjo s silo in nazadnje zagrozili z enostranskim ukrepom in tako izsilili deklaracijo, ki je vodila v odstop vlade. Tudi tokrat niso izvedli državnega udara, niti niso zamenjali politične oblasti v celoti. Iz politične sfere so umaknili le stranko, za katero so menili, da ogroža državno varnost. Po odstopu vlade so se umaknili v ozadje, še vedno pa so ostali udeleženi v politični sferi. Njihov poseg v politiko je tudi tokrat podprla javnost in ga tako legitimizirala.

4.1.7 Civilno-vojaški odnosi po letu 1997

Turška vojska se tudi po intervenciji leta 1997 ni povsem umaknila iz politike. Njeno percepcijo lastne vloge jasno kaže izjava načelnika generalštaba Hüseina Kıvrıkoğlu (1999): »Februar 1997 je trajen proces. Začel se je 1923 /.../, aktiven postane vsakokrat, ko se država sooči z grožnjo političnega islama. 28. februar je obrambno dejanje. Če bo nujno, se bo nadaljeval čez deset ali sto ali tisoč let« (Heper 2002). Vojska namreč meni, da politični islam še vedno pomeni veliko grožnjo republiki in da je civilna institucija neprimerna za spoprijemanje s tovrstno grožnjo. Zaradi tega vojska čuti, da občasno mora posredovati.

Parlamentarna politika ima v Turčiji sicer dolgo tradicijo, dobre programe, organizacijo in urejeno financiranje. V obdobju od uvedbe parlamentarne demokracije leta 1945 do danes pa je bila Turčija kljub temu politično nestabilna, kar je oviralo njen razvoj. Od svojega nastanka je imela že 57 oblasti, kar pomeni menjavo oblasti enkrat letno. Vse to še zmanjšuje zmožnost in legitimnost izvoljene oblasti ter onemogoča delovanje državnih institucij (Cornell 2001). Problem predstavlja tudi nepovezanost strank z glavnimi družbenimi interesnimi skupinami. Raven zaupanja v stranke je nizka, z volilnim telesom se lahko istovetijo le leve in versko usmerjene stranke. Stranke niso sposobne podrediti kratkoročnih kompromisov dolgoročnim interesom države (Özbudun v Laurens 2000). Državljeni ne zaupajo politikom zaradi njihove vpletenosti v organiziran kriminal in skorumpiranosti. Izboljšanje razmer pa je nakazal padec vlade leta 1998, ki ni bil posledica posredovanja vojske, ampak izglasovanja nezaupnice vladi

v TBMM.²⁴ Turški politični sistem ni legitimen, ker ne uspe vzpostaviti političnega reda, vladavine prava in zagotoviti zaščite pravic ter odgovarjati za svoja dejanja. Tovrstno legitimnost je ljudstvo preneslo na močno vojaško ustanovo.²⁵ Legitimnost posega v politiko vojski priznava tudi civilna oblast, še posebno v primeru gospodarske ali politične krize. Za popolno demokratizacijo se bo morala civilna sfera začeti zavedati svoje odgovornosti pri reševanju lastnih problemov in vojski prepustiti le vojaške funkcije (Baran 2000).

Vojska se stalno vmešava v politične zadeve po neformalnih kanalih. V primeru predsedniških volitev leta 2000 je načelnik generalštaba Huseyin Kıvrıkoğlu po medijih razglasil pogoje, ki bi jih novi predsednik republike moral izpolnjevati za izvolitev (Baran 2000). V izjavi, podani po zasedanju MGK aprila 2003, pa so poudarili, da je sekularizem temelj Republike Turčije, in vladajočo stranko pozvali, naj varuje sekularno državo. Stranka pravice in razvoja (AKP) je namreč po mnenju vojske preveč vpletla islam v politično sfero. Poleg tega se je preveč vpletla tudi v notranjo avtonomijo vojske, ko je kritizirala odpuščanje častnikov zaradi njihovega simpatiziranja z islamom (Singh 2003).

Vojska je za neposreden prevzem oblasti vedno manj zainteresirana, zato pa se vse bolj vpleta v vsakodnevno politiko. Zavedati se moramo, da vojska notranjo varnost percipira zelo obširno in da je posledično neskončno mnogo groženj varnosti. V zadnjem obdobju se odloča za posamične intervencije, ki vplivajo na proces ustvarjanja politik. Iz spoštovanja do demokracije pa načeloma vedno priznava nadvlado civilne oblasti. Civilna oblast v zameno spoštuje mnenja vojske, ki se nanašajo na varnostno področje (Heper 2002). Oblikovala je posebno obliko politične avtonomije, ki priznava legitimnost civilne oblasti in demokracije. Vojaška oblast bi namreč pomenila zanikanje demokracije in bi tudi škodila profesionalni koheziji vojaške institucije. Njen vpliv opravičujejo ustavna pooblastila in vloga varuha nacionalnih interesov (Cizre-Sakallioğlu 1997: 157). Obstajajo pa izjemni položaji, v katerih vojska ukrepa unilateralno, ker meni, da civilni politiki niso sposobni odpraviti vzrokov za grožnje (Heper 2002).

Varnostno politiko države je ob vseh grožnjah vzela v roke vojska. Iz izolacijske politike, ki jo je vodila do devetdesetih let, je prešla na vlogo regionalne stabilizacijske sile, kar ji v novih

²⁴Nezaupnica je bila posledica vpletenosti premierja in nekaterih vladnih ministrov v organiziran kriminal. Dolgo prisoten sum na povezavo med državo, organiziranim kriminalom in mafijo je bil javno razkrit v primeru prometne nesreče v Susurluku novembra 1996, v kateri so bili udeleženi parlamentarni predstavnik, nekdanji policist in pripadnik mafije (Baran 2000).

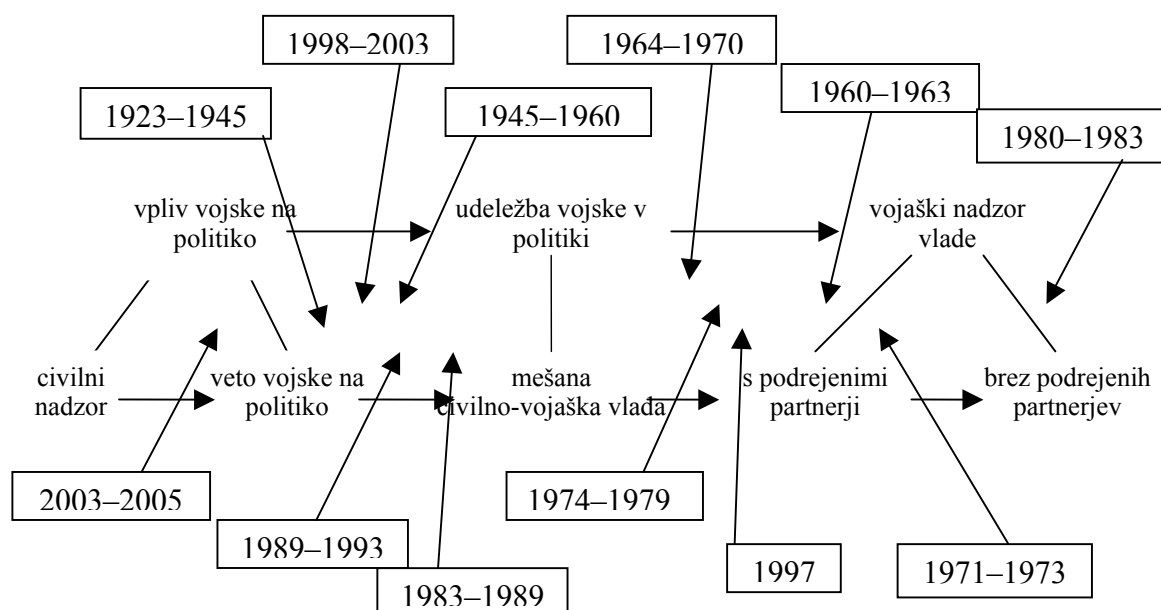
²⁵Po raziskavah leta 1990 prebivalstvo najbolj zaupa vojski (91,7 %), političnemu sistemu zaupa le 49,7 % vprašanih (Heper in Güney 2000: 647).

razmerah bolj ustreza. Probleme s PKK je vojska reševala celo zunaj meja države, pogosto tudi brez vednosti civilne oblasti, da ne bi prišlo do uhajanja informacij in uničenja načrtovanih operacij. Tudi ultimati z grožnjo vojaškega napada na Sirijo, če bo še naprej podpirala PKK, je podala vojska in ne civilna oblast (Cornell 2001).

Vojska je torej v obdobju po letu 1997 ostala prisotna v politični sferi. Zaradi vzporednih struktur civilni oblasti lahko rečemo, da ves čas obstaja mešana civilno-vojaška oblast. Včasih vojska svoj vpliv in pritisk na civilno oblast poveča, včasih pa deluje v ozadju z ustaljenimi mehanizmi. Nikoli pa popolnoma ne zapusti politične sfere. Ves čas se giblje med udeležbo v politiki in vplivom na politiko, je pa bliže prvi opciji. Šele z reformami, ki jih je Turčija izvedla v zadnjem obdobju, se je pomaknila bliže vplivu na politiko, ko je odstranila vzporedne državne strukture. Še vedno pa ohranja svoj vpliv, predvsem zaradi ugleda, ki ga ima v družbi.

Če zgodovinska obdobja v civilno-vojaških odnosih prenesemo na shemo spektra vojaškega poseganja v politiko, dobimo shemo, ki izgleda tako kot je prikazano na Shemi 4.1. Odnos med vojsko in politiko se zelo pogosto spreminja, zato je shema le približek dejanskega stanja. Prav vsake spremembe namreč ne morem vnesti vanjo.

Shema 4.1: Spekter vojaškega poseganja v politiko – zgodovinski pregled za primer Turčije

Vir: Izdelano na podlagi Sheme 2.1 (Welch 1987: 13 v Jelušič 1997: 89).

4.2 PRAVNONORMATIVNA UREDITEV STATUSA TURŠKE VOJSKE

Vloga turške vojske v oblikovanju politike je utemeljena na kombinaciji zakonskih obveznosti in moralne avtoritete, ki izhaja iz njihovega posebnega položaja v družbi, in na podlagi preteklih dogodkov. Neformalna avtoriteta vojske kot institucije daleč presega avtoriteto politikov, med njimi tudi premierja, kateremu je po zakonu podrejena. Zaradi tega je moč vpliva vojske neprimerno večja, kot se kaže v zakonsko določenih pooblastilih in nalogah (Jenkins 2001: 41).

Status in zakonske dolžnosti TSK so določene v treh glavnih zakonih: (1) turška ustava iz leta 1982 s poznejšimi spremembami in amandmaji, (2) interni službeni zakon TSK iz leta 1961 in (3) zakon o Svetu za nacionalno varnost iz leta 1983 (Jenkins 2001: 42). Njihova vloga na drugih političnih področjih je opredeljena tudi v drugih zakonskih aktih.

4.2.1 Ustava Republike Turčije (tr. *Türkiye Cumhuriyet Anayasası*)

V Ustavi Republike Turčije (1982) so osnovna načela kemalizma in nacionalne vrednote opredeljeni že v preambuli. Republika Turčija je v 2. členu označena kot demokratična, socialna in pravna država. Kot njena značilnost je poudarjena tudi njena sekularnost, lojalnost nacionalizmu in drugim temeljnim načelom, ki jih je oblikoval Atatürk in so predstavljena v preambuli. V 3. členu poudarjajo nedeljivost ozemlja in naroda. Prvi trije členi ustave, ki določajo obliko države, so stalni in ne smejo biti odvisni od amandmajev. V ustavi ni nikjer zapisana vloga vojske, zato pa je ta posredno vidna iz naloge države, ki je opredeljena v petem členu. Glavna naloga države je zaščita neodvisnosti in integritete turškega naroda, nedeljivosti ozemlja, zaščita republike in demokracije. Država svoje naloge izvaja z ustavno določenimi organi (Ustava 1982: 6. člen). Vojska kot institucija, ki jo oblikuje država, se mora odzivati na grožnje, ki pretijo osnovnim vrednotam in značilnostim države, ki so poudarjene v prvih členih ustave. Ustava torej posredno določa, da mora vojska zaščititi Turčijo pred notranjimi in zunanjimi grožnjami, ki pretijo nacionalni enotnosti in ozemeljski integriteti. Natančneje pa njeno vlogo določajo zakoni, ki jih napovedujejo ustavna določila.

Ustava (1982) v 67. in 76. členu določa, da navadni vojaki in študentje vojaških šol nimajo pasivne volilne pravice, vsi pripadniki oboroženih sil pa nimajo aktivne volilne pravice, razen če izstopijo iz položaja. Tako je vojska sicer ohranila izločenost iz glavnih državnih organov,

ki jo je zahteval že Atatürk, kljub temu pa ji ustava s številnimi drugimi členi zagotavlja superiornost nad civilno oblastjo.

Kot najvišji zakonodajni organ ima parlament nadzor tudi nad obrambnimi zadevami. V imenu parlamenta izvaja v Turčiji nadzor nad obrambnim resorjem Komite za nacionalno obrambo (tr. *Millî Savunma Komisyonu*). Komite šteje 25 članov in tri pomožne sodelavce. Člani v komite niso izvoljeni in so predstavniki večjih strank v parlamentu, opozicija ni prisotna. Vodjo, ki ima enomesečni mandat, izvolijo člani iz svojih vrst. Imajo javna in tajna srečanja, in sicer enkrat do dvakrat mesečno. Strokovni kriteriji dela niso postavljeni, prav tako ni predhodne razprave o obravnavanih zadevah. Ima tudi zakonodajno funkcijo. Na področju obrambe lahko predlaga zakone, jih dopolnjuje in spreminja. Na sestanke lahko povabi ministra za obrambo, vojaške in civilne državne uslužbence, ki podajo izjave. Na sestanke lahko povabi tudi strokovnjake iz civilne sfere, da podajo mnenja. Ne more pa izvajati preiskav in zaslišanj na področju obrambe. Tudi na področju proračuna nima dostopa do celotne dokumentacije. Nima pooblastil za dodajanje ali relokacijo proračunskih sredstev. Nadzor izvaja s programi in odobritvijo dopolnilnih proračunskih predlogov. Tudi pri odločanju o nabavi nima velikih pooblastil, MSB mu ne podaja natančnih poročil o nabavi. Oblikovanje varnostne politike, koncepta obrambe, krizni menedžment, načrtovanje strukture sil in vojaške strategije ni v njegovi pristojnosti. Na področju obrambne politike, načrtovanja in dokumentov prav tako nima nobenih pooblastil (von Eekelen 2002: priloge i-vii).

Ministrski svet (BK) je odgovoren TBMM za nacionalno varnost in obrambno pripravljenost oboroženih sil. V imenu TBMM predstavlja Vrhovno vojaško poveljstvo TSK (tr. *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığı*) predsednik republike, ki je v primeru miru tudi vrhovni poveljnik Turških oboroženih sil (tr. *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlık*). Predsednik republike na predlog BK imenuje načelnika generalštaba, ki je poveljnik TSK. V primeru vojne GB opravlja nalogo vrhovnega poveljnika TGB. V izvajanju svojih nalog in pooblastil je GB odgovoren premieru (Ustava 1982: 104. in 117. člen). Tako ima načelnik generalštaba večjo moč od ministra za obrambo in preostalih članov vlade. Čeprav je po protokolu za premierom, ima večjo avtoriteto na večini občutljivih področij v državi. Načelnik generalštaba je odgovoren za notranjo in zunanjo varnost države, vključno z obveščevalnimi agencijami. Določa vojaški proračun, proizvodnjo in nabavo orožja. Odloča tudi o imenovanjih in napredovanjih znotraj vojske in oblikuje obrambno politiko (Roulean 2000: 106; Cizre-Sakallioğlu 1997: 159). Taka ureditev na obrambnem področju ni v skladu z načeli

demokratskega nadzora nad vojsko. Načelnik generalštaba bi moral biti odgovoren ministru za obrambo.

O napredovanjih odločajo na letnem srečanju Vrhovnega vojaškega sveta (AYK), ki ga sestavljajo premier, načelnik generalštaba, obrambni minister in petnajst vojaških častnikov. AYK izbira tudi poveljnike zvrsti. Teoretično vodi seje premier, ki skupaj z obrambnim ministrom in GB poda listo kandidatov predsedniku. V praksi pa listo sestavi kar načelnik generalštaba sam. Tudi GB teoretično predlaga ministrski svet, v praksi pa svojega naslednika predlaga kar sam načelnik generalštaba. GB v Turčiji ni le koordinator med zvrstmi, temveč je poveljnik vsake od njih in ima kot tak pravico nositi uniforme vseh zvrsti (Jenkins 2001: 21–22).

Kljub formalni podrejenosti premierju je TGB avtonomno telo, nad njim nima oblasti niti MSB. Težava je pomanjkanje civilnih vojaških strokovnjakov, ki bi delovali kot posrednik med vojsko in družbo. Minister za obrambo je eden redkih civilistov v MSB (Jenkins 2001: 26).²⁶ MSB je odgovorno le za izvajanje političnih, pravnih, socialnih, finančnih in proračunskih zadev nacionalno-obrambne funkcije, ki mu jih nalaga TGB (White Book 2000: 3. del/2. poglavje). TGB bi moral biti znotraj strukture MSB, ker je sicer civilni nadzor otežen, če ne nemogoč.

TSK na sodnem področju uživajo posebno avtonomijo. Imajo lastne zakone, sodišča in sodnike, ki obravnavajo zadeve, ki se nanašajo na vojaško osebje (Roulean 2000: 107). Vojaško sodstvo je okvirno določeno z ustavo, natančneje pa ga opredeljujejo pripadajoči zakoni. Sestavljajo ga vojaška sodišča (tr. *Askerî Mahkemeleri*) in vojaška disciplinska sodišča (tr. *Askerî Disiplin Mahkemeleri*). Disciplinska sodišča so pristojna za sojenje vojaškim osebam v primeru disciplinskih prekrškov, ustanavlja jih TGB. Vojaška sodišča so pristojna za sojenje vojaškim osebam za vojaške prekrške ter civilistom za prekrške proti vojaškim osebam ali prekrške, povezane z vojaško službo in dolžnostmi, ustanavlja jih MSB. Z ustavo je ustanovljeno vrhovno vojaško prizivno sodišče (tr. *Askerî Yargıtay*), ki služi presoji rabsodb vojaških sodišč. Je tudi prva in zadnja instanca za obravnavo specifičnih primerov, določenih z zakonom. V okviru vojaškega administrativnega sodstva je ustavno določeno vrhovno vojaško administrativno prizivno sodišče (tr. *Askerî Yüksek İdare Mahkemesi*). Je prva in zadnja instanca sodnega nadzora sporov, ki izhajajo iz

²⁶Veliko zaposlenih v MSB je vojaških častnikov. Podsekretar Podsekretariata ministrstva za obrambo (*MSB Müstesarlığı*) je tradicionalno aktivni general s tremi zvezdicami, posamezne oddelke pa vodijo generali z dvam ali eno zvezdico (Jenkins 2001: 44).

administrativnih aktov in dejanj, povezanih z vojaškim osebjem ali vojaško dolžnostjo, dejanja lahko izvede tudi civilna oblast (Ustava 1982: 145., 156. in 157. člen; White Book: 6. del/5. poglavje). Torej tudi na področju sodne veje oblasti obstajajo vzporedne strukture, kar prav tako ne spada v demokratični politični sistem.

Z ustavo je tudi omogočeno, da GB skupaj s premierjem oziroma Ministrskim svetom in univerzami poda kandidate za članstvo v YÖK. Prek sveta, ki nadzira višje šolstvo v državi, so zagotavljali skladnost vzgojno-izobraževalnega programa z načeli kemalizma (Ustava 1982: 131. člen).

4.2.2 Interni službeni zakon TSK

V okviru zakona so najnatančneje opredeljene zakonske vloge in naloge vojske. Zakon iz leta 1961 nalaga vojski odgovornost za zaščito narave turškega režima. Njena glavna naloga je ohranitev turške republike, kakršna je določena z ustavo. 35. člen in člen 85/1 pripisujeta TSK nalogo zaščite in ohranitve Republike Turčije na temeljih kemalističnih načel, podanih v preambuli Ustave, vključno z načeli ozemeljske integritete, sekularizma in republikanstva. Vojska brani državo pred notranjimi in zunanjimi grožnjami, po potrebi lahko uporabi tudi silo. Z vključitvijo obrambe pred notranjim sovražnikom se legitimizira vojaška intervencija v politiko (Heper in Güney 2000: 637; Heper 2002).

Interna službena direktiva Turških oboroženih sil pa še natančneje določa metode, ki jih vojska uporablja za zaščito in ohranitev države v primeru notranjih in zunanjih groženj (Jenkins 2001: 45).

4.2.3 Zakon o Svetu za nacionalno varnost (MGK)

V tem poglavju je predstavljena zakonska opredeljenost MGK, kakršna je bila pred reformnim obdobjem v letih 2001–2004. Spremembe, ki so nastale kot posledica reform ustave in zakonodaje v tem obdobju, so predstavljene v poglavju o prilagajanju zahtevam EU.

S preoblikovanjem Visokega sveta za nacionalno obrambo (tr. *Millî Savunma Yüksek Kurulu*) je bil z ustavo leta 1962 ustanovljen MGK; deloval je kot forum, na katerem je vojska lahko izrazila svoje mnenje o varnostnih zadevah. V takratnem obdobju so civilni člani prevladovali

nad vojaškimi. Z amandmaji ustave leta 1973 se je MGK spremenil v premierjevo svetovalno telo v primeru varnostnih zadev (Singh 2003). Z novo ustavo (1983) se je njegov status izboljšal zaradi razširitve definicije varnosti in zahteve, da mora Ministrski svet njegovo mnenje upoštevati prednostno. Število vojaških članov se je povečalo na račun civilnih. MGK je postal glavno mesto odločanja o vladni politiki. Načrtoval je turške nacionalno varnostne in zunanje politične doktrine, ki jih je podajal vladi v sprejem (Peuch 2003; Salmoni 2003). Področje njegove diskusije pa je neomejeno, obrava vse, kar bi lahko ogrozilo enotnost države (Jenkins 2001: 39).²⁷ Toda pomen MGK ni bil toliko v njegovi zakonsko določeni vlogi svetovalnega telesa, temveč bolj v tem, da je lahko vojska prek legalne institucije podajala civilni oblasti smernice, ki jim je ta nato sledila. MGK je primaren medij, po katerem je vloga vojske v turški politiki institucionalizirana. Prek MGK vojska sodeluje v procesu odločanja civilne oblasti in tako posega še globlje na področja, ki so tradicionalno pod civilnim nadzorom (Cizre-Sakallioğlu 1997: 157; Jenkins 2001: 43).

Zakon št. 2945 iz leta 1983 (člen 2a) določa izraz nacionalna varnost zelo široko,²⁸ tako da ga je mogoče interpretirati tako, da zajame vsa politična področja. Nacionalno varnostno politiko opredeljuje kot politiko, ki poskuša zagotoviti nacionalno varnost in dosego nacionalnih ciljev z upoštevanjem temeljnih načel na način, ki implementira notranjo, zunanjo in obrambno politiko, in sicer na način, ki ga določa vlada. Pri tem je morala vlada prednostno upoštevati predlog MGK (Jenkins 2001: 46).

MGK se je sestajal pod vodstvom predsednika; sestavljali so ga še premier, minister za nacionalno obrambo, minister za notranje zadeve, minister za zunanje zadeve, načelnik generalštaba ter poveljniki kopenskih sil, mornarice, zračnih sil in žandarmerije. Na sestanku so prisostvovali tudi generalni sekretar (tr. *Genel Sekreteri*) in glede na obravnavano tematiko ministri ustreznih resorjev, ki pa niso imeli pravice glasovanja. Dnevni red je na predlog GB in premierja sestavil predsednik. Odločitve so sprejemali z večino glasov; ob neodločenem izidu je zmagala stran, na kateri je predsedujoči Sveta (Heper in Güney 2000: 638, White Book 2000: 3. del; Ustava 1982: čl. 118). Vojaški člani MGK se niso nikoli šteli za predstavnike vojske, ampak za strokovnjake s področja varnosti in so se kot takšni udeleževali sestankov sveta. Ne moremo pa prezreti dejstva, da so jim vse podatke, ki so jih potrebovali

²⁷Vendar se vojska ne spušča na vsa področja politike, omejena je na obrambno in varnostno politiko, izjemoma se spusti tudi v ekonomsko politiko, če ta negativno vpliva na varnostno okolje republike.

²⁸Člen 2a pravi: »Nacionalna varnost pomeni zaščito ustavnega reda države, njenega naroda in integritete, vseh njenih interesov in pogodbenih pravic v mednarodnem okolju, vključno s političnimi, socialnimi, kulturnimi in ekonomskimi interesi, ter zaščito njenih ustavnih zakonov pred vsemi notranjimi in zunanji sovražniki« (v EC 2005: 14).

na sestankih, zbirale in analizirale številne raziskovalne skupine, ki delujejo znotraj TGB. Ugotovitve teh skupin analizira še pisarna generalnega sekretarja MGK, šele nato jih dobijo poveljniki, ki se udeležijo sestanka MGK (Heper 2002). Najbolj znana raziskovalna skupina je BÇG, ki se primarno ukvarja z analizo grožnje političnega islama. Zbira pa tudi informacije o politični usmerjenosti civilnih družbenih skupin, političnih oseb, državnih uslužbencev in predstavnikov medijev (Cizre 2004b: 12).

S tem zakonom je bil ustanovljen tudi Generalni sekretariat MGK (*Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği*), ki skrbi za zbiranje informacij in pripravo poročil za sestanke MGK. Normativno je Sekretariat podrejen premierju, vodi ga generalni sekretar. Generalni sekretar je bil vedno vojaška oseba, po činu general ali admiral. Sekretariat tesno sodeluje s TGB. Odgovoren je tudi za usklajevanje priprav Dokumenta nacionalne varnostne politike (Jenkins 2001: 47). Generalni sekretar je lahko za potrebe MGK pridobil vso, tudi zaupno, dokumentacijo vseh ministrstev in tudi od posameznikov (Salmoni 2003). Pripravljal je program srečanj, pooblaščen je bil za predajo in nadzor implementacije sprejetih sklepov v imenu predsednika, premierja in MGK ter predstavljal svoje predloge o notranji in zunanji politiki neposredno Ministrskemu svetu (Cizre 2002: 11). Funkcije generalnega sekretarja MGK na izvršni ravni oblasti so postavljale MGK vzporedno z vlado, kar je ustvarjalo vzporedno strukturo oblasti.

V normalnih razmerah se je MGK sestajal enkrat mesečno, po potrebi tudi večkrat. Na sestankih člani sveta izražajo svoje mnenje; če se kdo ne strinja, lahko k sprejetemu dokumentu poda ločeno mnenje. Vojaški predstavniki prihajajo na sestanke boljše pripravljene kot civilni in lahko vsak predlog podprejo z dokumentacijo, zato menijo, da bi se morale vse zadeve, povezane z notranjo in zunanjo varnostjo države sprejemati izključno v MGK. Strinjali pa so se, da bi se lahko sestava MGK spremenila, če bi demokracija dosegla višjo stopnjo zrelosti (Heper 2002).

4.2.4 Dokument nacionalne varnostne politike

Politični cilji turške vojske so opredeljeni v Dokumentu nacionalne varnostne politike, ki ga obnovijo vsakih pet let. Ker ni prisotna v nobenem zakonodajnem telesu, je v udejanjanju teh ciljev odvisna od civilne oblasti, ki dokument prenese v zakon. V dokumentu je predstavljena ocena notranjih in zunanjih groženj Turčiji, kakor jih vidi vojska. Je osnova državne

varnostne politike.²⁹ Dokument je zaupne narave in ni javen (Jenkins 2001: 41, 46),³⁰ imenujejo ga tudi tajna ustava (Cizre 2004b: 11). Dokument vsebuje tudi koncept nacionalne varnosti, ki se uradno imenuje »koncept nacionalne vojaške obrambe« (Cizre 2002: 11).

V sodelovanju z Ministrstvom za zunanje zadeve, Ministrstvom za notranje zadeve in MIT pripravi osnutek dokumenta TGB, usklajevanje izvaja Generalni sekretariat MGK (Jenkins 2001: 47). Kljub premoči generalnega štaba se uporabljajo razprava in pogajanja. Generalni sekretariat pošlje končni osnutek generalnemu štabu, pristojnim ministrstvom, pisarni premierja in sekretariatu predsedniške pisarne. Generalni sekretariat nato dokončno oblikuje in preda Dokument v potrditev MGK (Cizre 2002: 13). V MGK določajo grožnje varnosti, odgovore nanje in prednostne naloge varnostne politike. Pri pripravi Dokumenta ne sodeluje Ministrski svet, ta podpiše le odločbo o ratifikaciji brez katere koli vsebine. Parlament ne sodeluje ne pri razpravi ne pri ratifikaciji dokumenta. Po ratifikaciji se dokument spremeni v vladno politiko (Cizre 2002: 11).

4.3 METODE VPLIVANJA VOJSKE NA POLITIKO

Vojska izbira metode vplivanja glede na področja, na katerih se vpliv izvaja, glede na naravo in pomen zaznanih groženj nacionalni varnosti ter glede na odziv civilne oblasti. Področja, na katerih vojska ne zaznava ogrožanja turške varnosti, pa popolnoma prepusti civilni oblasti. Če ima vojska na nekem področju dejavnejšo vlogo pri formulaciji politike, uporabi za vpliv tako formalne kot neformalne kanale znotraj državne birokracije. Če se civilna oblast ne odzove na predloge vojske ali gre za grožnje ideološke narave, se odloči za spodbudo javnega mnenja z izražanjem zaskrbljenosti na javnih nastopih ali s podajanjem izjav izbranim novinarjem. Zaradi statusa in intervencij v preteklosti je vsakršen izraz zaskrbljenosti s strani vojske razumljen kot opozorilo civilni oblasti (Jenkins 2001: 50).

4.3.1 Formalni mehanizmi vplivanja

Glavna uradna institucija, po kateri lahko vojska vpliva na oblikovanje raznih politik, je MGK. To vlogo je kljub spremembi strukture in vloge ohranil tudi po uvedbi reform. Ključna

²⁹Dokument iz leta 1997 je kot glavne grožnje Turčiji opredelil islamski fundamentalizem, kurdski separatizem in organiziran kriminal, kot zunanje grožnje pa grožnjo s strani Grčije, Sirije in Iraka (Jenkins 2001: 48).

³⁰Največji razlog za tajnost in način oblikovanja dokumenta so razmere v turški politiki, saj bi se sicer v njem zrcalila strankarska politika trenutne vlade in bi nanj vplivale pogoste spremembe (Jenkins 2001: 47).

pri tem je tesna povezanost med Vrhovnim poveljstvom in Generalnim sekretariatom MGK, ki omogoča vojski vpliv na poročila, ki jih MGK podaja Ministrskemu svetu kot predloge. Generalni sekretariat zaposluje osebe, ki so večinoma upokojeni ali pa še dejavni vojaški uslužbenci. Civilisti prihajajo iz drugih državnih teles in predstavljajo vir informacij iz svojih prejšnjih institucij. Generalni sekretar je bil kot vojaška oseba za svoje delo odgovoren nadrejenemu v TGB (Jenkins 2001: 51).

Pred sestankom MGK sta predsednik in generalni sekretar določila dnevni red. Člani so dobili povzetke tematik, ki jih je pripravil Generalni sekretariat, dva dni pred sestankom ali pa na sestanku. Na sestanku so člani MGK razpravljali o zadevah in odločali o predlogih, ki so jih nato podali Ministrskemu svetu. Številčno članstvo v MGK ni tako pomembno, saj gre kljub glasovanju pravzaprav za dogovor med civilno oblastjo, vojsko in predsednikom. Ministri se podredijo premierju, poveljniki zvrsti pa ne ugovarjajo načelniku generalštaba. Številčna premoč na strani vojske ni bistvena za njihovo prevlado, odločilni dejavnik je njihova neformalna avtoriteta in ugled, ki ga imajo predstavniki vojske pri vladi in predsedniku. Večina turških politikov je namreč odrasla v kulturnem in socialnem okolju, ki dojema vojsko kot utelešenje najvišjih vrednot naroda. Kljub temu vseh predlogov vojske ne uveljavijo vedno, in sicer zaradi njihovih političnih posledic in včasih tudi zaradi birokratskih ovir (Jenkins 2001: 51–53).

Do sredine leta 1999 je bila vojska zastopana v sodnem odboru državnih varnostnih sodišč (DGM), ki so bila ustanovljena z ustavo leta 1982. Ta so obravnavala kriminalna dejanja, ki so ogrožala nedeljivost integritete države na ravni ozemlja in naroda, demokratični red ali republiko, in druge kršitve, povezane z notranjo ali zunanjo varnostjo države. Primere je obravnaval odbor treh sodnikov, eden od njih je bil vojaški sodnik. Vojaški sodniki so bili liberalnejši od civilnih (Jenkins 2001: 54–55).

Vojska ima določen vpliv tudi po MIT, ki je formalno pod premierjevim nadzorom. Kljub njenemu civilnemu značaju je njen predsedujoči in večina glavnega kadra rekrutirana iz vrst dejavnih ali upokojenih častnikov in generalov. Nad politiko in delovanjem Agencije izvoljeni civilni oblasti ni uspelo vzpostaviti učinkovitega nadzora (Cizre-Sakallioğlu 1997: 261).

Izvajanje vpliva na politiko vojski omogoča tudi premierjev center za krizni menedžment (tr. *Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi*), ki je bil ustanovljen leta 1997. To telo ima pooblastila za

sprejemanje odločitev v kriznih razmerah, vodi pa ga generalni sekretar MGK (Çandar 1999: 132). Njegova struktura in položaj sta nejasna. Opravlja parlamentarni nadzor in je uradno odgovoren premierju, dejansko pa Generalnemu sekretariatu MGK (Cizre 2004b: 13). Ko je bil generalni sekretar vojaška oseba, podrejena GB, je to telo še dodatno krepilo vojaško moč znotraj izvršne veje civilne oblasti.

Pred reformami leta 2004 je imela vojska svoje predstavnike tudi v številnih drugih civilnih telesih. GB je tako lahko imenoval člana v YÖK in Svet za nadzor izobraževanja, ki nadzirata dejavnosti višjega šolstva. Generalni sekretar MGK pa je imenoval člana v Vrhovni svet za radio in televizijo (RTÜK) in Nadzorni odbor za kino, video in glasbo (EC 2000: 12; EC 2001: 19; EC 2003: 18; EC 2004: 23). Tako so lahko vplivali na mnoga področja, ki niso neposredno povezana z obrambno in varnostno politiko.

4.3.2 Neformalni mehanizmi vpliva

Vojska seveda ne more vseh svojih zahtev uresničiti z uradnimi institucionaliziranimi mehanizmi. Zato kot dodatek in v kombinaciji z uradnimi mehanizmi uporablja tudi javne objave, dajanje izjav novinarjem in tudi neuradno kontaktiranje z državnimi uradniki in politiki.

Z objavami so mišljena stališča, ki jih podajo vodilni člani TGB ob uradnih priložnostih. Gre za izražanje zaskrbljenosti ali soglašanja oziroma za odgovore na dogajanje. V glavnem se javna izražanja mnenj uporabljajo kot opozorilo civilni oblasti in tistim, ki predstavljajo grožnjo varnosti, pomenijo pa tudi spodbudo javnosti, ki izvaja pritisk na oblast. Vojska podaja opozorila tudi s sporočili zaupnim osebam, ki delujejo v turških medijih, in s stališči Tiskovne pisarne TGB. V javnih poročilih podajo tudi podrobnosti o zaznani grožnji in poglede vojske na možne odzive. Ne gre vedno za vsiljevanje lastne volje civilnim ustanovam, pogosto te čakajo na odobritev delovanja s strani vojske (Jenkins 2001: 53–54). Vojska meni, da je s tem, ko je z ustavo zadolžena za turško varnost, skupaj s civilnimi politiki upravičena do dajanja političnih izjav. Včasih se čuti celo dolžna podati javno izjavo, ker ji sicer pripisujejo različna mnenja in jo tako izkoriščajo za lastno promocijo. Največkrat pa gre za izjave o političnem islamu, etničnem separatizmu, turških odnosih z EU in drugimi državami ter socialnih in ekonomskih zadevah (Heper 2002).

Vojska svoj vpliv izvaja tudi neposredno po državnih uradnikih. Tako ima TGB stalno zvezo z ministrstvom za zunanje zadeve. V Generalnem sekretariatu MGK in MSB deluje kot posrednik vojaškega pogleda na probleme vojaško osebje, ki je zaposleno v MSB. Če TGB nima stalnega institucionalnega kontakta, podaja svoje mnenje prek neformalnih obiskov in telefonskih pogovorov (Jenkins 2001: 55).

4.3.3 Vpliv vojske na oblikovanje obrambnega proračuna

V primeru oblikovanja obrambnega proračuna, še posebno njegovega vojaškega dela, se formalni mehanizmi prepletajo z neformalnimi. Teorija je namreč eno, praksa pa izkazuje povsem drugo stanje.

Teoretično je obrambni proračun podrejen administrativnemu in parlamentarnemu nadzoru tako v stopnji načrtovanja kot v stopnji porabe. V imenu parlamenta izvaja nadzor porabe proračunskih sredstev Računsko sodišče. Na ravni MSB pa so organizirani notranji organi, ki izvajajo nadzor nad porabo. Obrambni proračun se oblikuje tako, da MSB preda Ministrstvu za finance oceno proračuna na podlagi predvidene porabe. Ministrstvo za finance v imenu vlade oblikuje proračun. Proračune za posamezne resorje in skupni proračun potrdi TBMM (White Book 2000: 6. del). V praksi pa ima TGB popolno svobodo pri porabi in tudi izdelavi letnega obrambnega proračuna. Ko vlada preda predlog proračuna parlamentu, se o obrambnem proračunu ne razpravlja, še manj pa je odvisen od kritike.³¹ Parlament sprejme obrambni proračun brez obravnave (Jenkins 2001: 57).

Obrambni proračun sestavljajo alocirani viri nacionalnega obrambnega proračuna, viri iz Sklada za podporo obrambne industrije (SSF), viri Sklada za krepitev TSK (TSKGV), proračuna generalnega poveljstva žandarmerije in obalne straže, posojila iz tujine ali podjetij iz proračuna Podsekretariata za finance ter prihodki na podlagi posebnih zakonov MSB (White Book 2000: 9. del).

Porabo vojaškega dela obrambnega proračuna nadzira GB. Obrambno nabavo pokrivajo tuji in domači oddelki na MSB ter civilni Podsekretariat za obrambno industrijo (SSM). Nadzor izvaja Izvršni komite za obrambno industrijo. Komite vodi premier, vključuje pa še obrambnega ministra, podsekretarja SSM in GB. Kljub temu v praksi prevlada mnenje

³¹Za nevmešavanje je krivo tudi neznanje politikov s področja obrambne strategije in problemov nabave. Zato se zanašajo na strokovne predloge TGB (Karaosmanoglu 2000).

vojaških članov. Teoretično je za oceno potreb za preskrbo vojske zadolžen minister za obrambo, v praksi pa poveljniki sil predajo svoje zahteve TGB, ki oblikuje predloge. Obrambni minister predloge le podpiše in jih preda SSM ali oddelkom za nabavo pri MSB. Oddelke za nabavo v MSB vodijo dejavni častniki, navadno generali. SSM ima sicer civilno vodstvo, v devetdesetih letih pa je bila vojska uspešna pri lobiranju, zato so bili na mesta namestnikov podsekretarja v SSM imenovani upokojeni generali. Tako je prevzela nadzor tudi nad formalno civilnim organom (Jenkins 2001: 57–58).

Parlament, premier in kabinet ne nadzirajo tudi proizvodnje in preskrbe z orožjem, temveč to počnejo poveljniki oboroženih sil. Podatki o višini teh fondov se do nedavnega niso odražali v proračunu. Poleg tega vojska prek holdingov nadzira tudi nekatere industrije. Prek Pokojninskega sklada oboroženih sil (ÖYAK) zagotavlja ekonomske ugodnosti za vojaške uslužbenke, sklad združuje razne industrije. TSKGV pa je namenjen izključno proizvodnji orožja (Roulean 2000: 108–110).

4.4 POLOŽAJ TURŠKE VOJSKE V DRUŽBI

Turška družba je hierarhična, patriarhalna in avtoritarna, poudarek je na kolektivnih in ne individualnih pravicah. Vrednote naroda so se razvile na bojnem polju in bile nato zajete v opredelitev turškega naroda. Zradi kombinacije družbenih, kulturnih in zgodovinskih dejavnikov je postala vojska sinonim turškega naroda in utelešenje najvišjih nacionalnih vrednot (Jenkins 2001: 11–12, 17). Turki se vojske ne bojijo in je ne dojemajo kot prisilo. Menijo, da dobro opravlja svojo nalogo obrambe domovine in da v svojih dejanjih iskreno brani širši nacionalni interes (Varoglu in Bicaksiz 2005: 584).

Vojska ne bi mogla obdržati vloge, ki jo ima v politiki, če ne bi posedovala prestiža in uživala zaupanja v družbi. Javnomnenjske raziskave v Turčiji kažejo, da ima družba zelo visoko zaupanje v vojsko v primerjavi z drugimi državnimi organi, kot so ustavno sodišče, predsednik in parlament (Frantz 2001).³² Ugled vojske je neprimerljivo večji kakor ugled političnih strank, za slednje Turki menijo, da so skorumpirane in neučinkovite. To je predvsem posledica njihove razdrobljenosti in nejasne identitete. Pomanjkanje zaupanja v politike in politični proces je povzročilo širitev javne percepcije varnostne vloge vojske v politično areno. Pri tem je treba poudariti, da dajejo vojski le pravico intervencije, medtem ko uvedba vojaške oblasti ni sprejemljiva (Cooper 2002: 119; Jenkins 2001: 18, 20). Zaradi

³²Šele v zadnjem času je vojsko po priljubljenosti prehitel predsednik države, kar nemara kaže na spremembe političnih razmer in razvoj demokratične politične kulture v državi (Frantz 2001).

integritete in prestiža, ki ga uživa vojska v družbi, večina prebivalstva zaupa v njena dejanja. Pri reševanju političnih problemov je značilno zanašanje na vojsko in neuporabljanje sredstev demokratičnega sistema.

Vojska svojo priljubljenost ohranja tudi zaradi svojega naborniškega sistema. Služenje vojaškega roka zavzema v turški kulturi osrednje mesto. Naborništvo sprejemajo kot častno dolžnost do domovine. Služenje vojaškega roka je tudi prelomnica v življenju vsakega Turka, družba mu takrat prizna status odrasle osebe. Poleg tega naborništvo ohranja reprezentativnost in tako predstavlja močno kulturno vez med družbo in vojsko (Varoglu in Bicaksiz 2005: 584–85, 595). Z naborništvom se velik del prebivalstva vključuje v vojsko, v kateri nastopi indoktrinacija glede institucionalne predstave o državi. Zaradi svoje sestave je bliže državljanom. Večina kadetov prihaja iz revnejših družin in geografsko pokrivajo celotno državo, nekoliko bolj je pokrita osrednja Anatolija, nekoliko manj pa severovzhod države. Poleg tega velja TAF za zelo profesionalno in korporativno, in sicer tako doma kot v tujini. Častniki in vojaki so dobro izurjeni, opremljeni, motivirani in disciplinirani. Percepcija vojske se oblikuje že v izobraževalnem sistemu, ki dejavno promovira vojaške vrednote in spoštovanje do vojske. Vojaška institucija je tudi številčno zelo obsežna in ohranja visoko raven enotnosti in povezanosti častniškega zbora (Cornell 2001; Karabelias 1999; Cooper 2002: 119).

Vojska sprejema in izvaja nalogo varuha Republike Turčije. Vojaške akademije so institucije, ki izvajajo socializacijo vojaške elite, v štirih letih kadeti pridobijo profesionalno etiko in prevzamejo kemalistične vrednote. Nekateri se že predhodno izobražujejo na vojaških srednjih šolah (Brown 1987: 243). Častniki v turški vojski svojega poklica ne jemljejo le kot profesionalno službo, temveč tudi kot častno službo državi. V sistemu urjenja in izobraževanja jim privzgojijo občutek nacionalne dolžnosti varovanja in zaščite republike. To prepričanje nato prenašajo na celotno vojaško telo. To percepcijo je častniški zbor sposoben ohraniti tudi zaradi ločenosti od preostale tradicionalne družbe, ki kemalizmu ni predana v tolikšni meri. Institucionalno avtonomnost in superiornost v primerjavi s politiko lahko obdrži, ker ima možnost, da se vojaški razred obnavlja znotraj samega sebe skupaj s pripadajočimi vrednotami (Demirel 2003: 255–56, 259; Cizre-Sakallioğlu 1997: 155; Karabelias 1999). Svojo nalogo razume širše od zaščite ozemlja države, državo ščitijo tudi pred grožnjami kršenja javnega reda, kot so terorizem, separatizem in verski fundamentalizem. Vojska se čuti dolžna posredovati v specifičnih razmerah, a ne posreduje, kadar po njeni percepciji obstoj države ni neposredno ogrožen. Kljub temu vojska nima

interesa, da bi prevzela oblast v državi. Ne želi ostati predolgo vpletena v vsakodnevno politiko, saj bi s tem tvegala, da se politizira. Predolge vpletenosti v politiko ji ne dovoljuje niti njena težnja k demokratizaciji države (Cornell 2001; Demirel 2003: 256; Cooper 2002: 120, Phillips 2004: 87). Poleg tega vojaška institucija že dolgo ni več družbeno in politično sposobna vladati državi, saj so politični sistemi prezapleteni. Vojska prav tako ne more prevzeti oblasti uspešnemu in legitimnemu režimu.

4.5 PROCES INTEGRACIJE REPUBLIKE TURČIJE V EVROPO

Želja Turčije po integraciji v Evropo je starejša od same republike. Že Otomanski imperij je s svojimi ozemlji segal globoko v Evropo, toda ta ga ni nikoli sprejela. Evropske države in Turčija so se namreč preveč razlikovale po ureditvi in vrednotah, izhajale so iz različnih religij (krščanstvo versus islam). Vseeno je Republika Turčija ohranila težnjo po vključitvi v elitni klub evropskih držav, kar je izhajalo tudi iz njene želje po modernizaciji. V želji po vključitvi v Evropo je Turčija začela proces modernizacije in demokratizacije (Karaosmanoğlu 2000).

Trenutno je Turčija članica mnogih zahodnih mednarodnih organizacij, njen glavni politični cilj pa je polnopravno članstvo v EU. Odnosi med Turčijo in EU segajo v leto 1959, ko je takratna oblast zaprosila za članstvo v Evropski gospodarski skupnosti (EGS). Pridružena članica EGS postane z Ankarsko pogodbo leta 1963 (Soban 2004: 4, Yesilada 2002: 94–95). Za članstvo v EU zaprosijo leta 1987, evropski voditelji pa prošnjo takoj zavrnejo, ker menijo, da Turčija iz političnih in gospodarskih razlogov še ni pripravljena na polnopravno članstvo. Priznali pa so ji gospodarski in politični pomen za Evropo in niso zanikali možnosti, da bi v prihodnosti lahko postala polnopravna članica. Posledica tega je bil dogovor o pridružitvi Evropski carinski zvezi (ECU) leta 1995, ki je povezal Turčijo in Evropo na gospodarskem področju. Ko so na Luksemburškem srečanju decembra 1997 objavili listo držav kandidat, ki jih je EC predlagala v Agendi 2000, Turčija ni bila na seznamu. EU je izjavila, da bo Turčijo tudi naprej obravnavala enako kot preostale prošilke za kandidaturo. Pred dosego statusa kandidatke naj bi z namenom krepitve zveze z EU izpolnila dodatne zahteve.³³ Evropska komisija je že pred Helsinškim srečanjem predlagala, da se Turčija zopet vrne na listo formalnih kandidat, seveda brez določenega datuma začetka pristopnih

³³Te so med drugim tudi: 1. politične in gospodarske reforme, 2. izboljšanje človekovih pravic in obravnave kurdske manjšine, 3. izboljšanje odnosov z Grčijo, 4. podpora mediacije UN v primeru Cipra, 5. podpora članstvu Cipra v EU in 6. prepričati turške Ciperčane, naj se pridružijo priključitvenim pogajanjem z EU (Yesilada 2002: 95–96).

pogajanj. Ta naj bi se začela šele, ko bo Turčija zadovoljila pogoje EU.³⁴ Na sestanku v Nici decembra 2000 sta se strani poenotili glede pristopnega partnerstva, v katerem so zapisane smernice za doseg kriterijev. Kot odgovor leta 2001 Turčija pripravi Nacionalni program sprejetja skupne evropske zakonodaje (NPAA), v katerem predstavi načrtovane gospodarske, socialne in politične reforme, ki bi uskladile njeno politiko z EU (Yesilada 2002: 94–95, 97–99). Pristopna pogajanja so se začela oktobra 2005, kakor je bilo predvideno. Ker prebivalstvo držav EU zelo nasprotuje članstvu Turčije, bodo pogajanja najverjetneje dolgotrajna, izid je tako negotov. Vstop Turčije ni predviden pred letom 2015 (Mamić 2005a: 2; Mamić 2005b: 3).

Vključevanje Turčije v Evropo je velikega pomena tudi za samo evropsko regijo. Glavni vir nestabilnosti in ogrožanja evropske varnosti sta namreč srednjevzhodna in jugovzhodna Azija ter Sredozemlje. Turčija je ena od stabilnejših sredozemskih držav, ki je pomembno kopensko, pomorsko in zračno križišče in ima kot taka strateški pomen za evropsko in tudi svetovno varnost (Grizold 1999: 22, 33). V interesu Evrope je, da Turčija (po)ostane demokratična islamska država, ki predstavlja stabilizacijsko silo v Bližnjevzhodni regiji.

4.5.1 Prilagajanje pravnonormativnega vidika civilno-vojaških odnosov zahtevam EU

Že otomanski intelektualec Ahmed Cevdet je dejal, da »n/i druge civilizacije. Civilizacija pomeni evropsko civilizacijo. Sprejeti jo je treba skupaj z rožami in trni« (Heper 2004: 4). Tega se Turčija ob uvajanju političnih in zakonskih reform še kako zaveda.

EU je kriterije za članstvo podala v mnogih dokumentih, leta 1993 pa so jih zbrali v Kopenhagenskih kriterijih. EU od svojih prihodnjih članic zahteva naslednje:

1. *Evropskost*: država mora biti evropska. Izraz ni natančno opredeljen, vključuje pa geografske, zgodovinske in kulturne elemente, ki ustvarjajo evropsko identiteto.
2. *Politični kriteriji*: demokratičen politični sistem, ki ga predstavljajo demokracija in vladavina prava, spoštovanje človekovih pravic ter zaščita manjšin.
3. *Ekonomski kriteriji*: močno tržno gospodarstvo glede na sorazmerno moč delovanja tržnega gospodarstva in njegovo sposobnost vzdržati ob konkurenci lobijev in gospodarskih sil znotraj EU. Zagotovljene morajo biti svoboščine pretoka blaga, kapitala, storitev in ljudi.

³⁴Tudi to pravilo je v primeru turške kandidature posebnost. Navadno mora država kandidatka za članstvo v EU kriterije zadovoljiti šele med pogajanja za članstvo in ne vnaprej (Yesilada 2002: 98).

4. *Druge obveznosti*: a) cilji politične, ekonomske in monetarne unije: Skupna zunanja in varnostna politika (CFSP), Ekonomska in Monetarna unija v treh stopnjah;

b) sprejetje naslednjih skupnih zakonov članstva: vse zakonodaje in določila, opredeljene v ustanovni pogodbi, CFSP in druga določila, opredeljene v Evropskem političnem sodelovanjem v Maastrichtski pogodbi ter dolgoročnih ciljev EU;

c) administrativne in sodne zmožnosti za uvedbo skupne zakonodaje unije (Yesilada 2002: 100–101).

Kar zadeva evropskost Turčije, naj ne bi bilo več dileme, saj je že od nekdaj sodelovala v medvladnih evropskih integracijah. Problematična je kulturna in verska drugačnost Turčije. Toda ker ustanovna Rimska pogodba od članic EU ne zahteva, da so po veroizpovedi krščanske, in ker ni islamska vera nikjer opredeljena kot uradna državna religija Turčije, to ne bi smelo biti ovira za članstvo (Yesilada 2002: 102). Še vedno pa nekateri zanikajo evropsko naravo Turčije tako v geografskem kot v kulturnem smislu. Takega mnenja je tudi znan politolog, Samuel Huntington, ki meni, da bodo turški priseljenci predstavljali velik izziv evropski kulturi z verskega, jezikovnega in kulturnega stališča. Tako je prepričan tudi Vatikan, ki meni, da bi se morala Turčija povezovati s kulturno sorodnimi narodi (PN 2004: 5).

V nadaljevanju sledi obravnava tistih kriterijev, ki se nanašajo na civilno-vojaške odnose, preostale kriterije, ki jim mora Turčija zadostiti za vstop v EU, pa bom zanemarila. Eksplicitno se kriteriji ne nanašajo na civilno-vojaške odnose. Smisel dokumenta pa je tak, da je treba določiti, do katere mere so vojaške strukture neodvisne od demokratičnega nadzora. Politični kriterij demokratičnega sistema so tudi demokratični civilno-vojaški odnosi. Tako se v letnih poročilih EC o napredku Turčije pojavljajo tudi zahteve po reformiranju nekaterih institucionalnih področij civilno-vojaških odnosov (Cizre 2004a: 109).

Civilno-vojaški odnosi so obravnavani v sklopu političnih kriterijev, ki jih EU postavlja Turčiji. V NPAA je podala, se je Turčija lotila ustavnih in zakonskih reform z namenom uskladitve svoje ureditve z zahtevami EU. TBMM je morala pri tem paziti, da ne bi spodkopala sekularnih temeljev ustave, nacionalne varnosti ali javnega reda (Yesilada 2002: 104). Tako je v obdobju od 2001 do 2004 izvedla dva večja paketa reform na področju ustavne ureditve in tudi ustrezne zakonodajne spremembe, ki so ustavne reforme prenesle v prakso (EC 2003: 18). Da bi zagotovili ustrezno implementacijo zakonodaje in ne bi ostalo le pri zakonskih spremembah, je vlada septembra 2003 ustanovila Skupino za nadzor nad

reformami. Skupino vodi namestnik premierja, ki je sicer odgovoren za področje človekovih pravic, namenjena pa je nadzoru uvajanja reform in reševanju političnih zapletov v tem procesu (EC 2004: 53).

EC je že v svojem prvem uradnem poročilu ocenila, da ima turški politični sistem osnovne demokratične značilnosti (EC 1998: 10). Opozorila pa je na nejasnosti v zakonodaji, ki opredeljuje civilno-politični nadzor nad vojsko. Predlagali so uvedbo institucionalnih reform, ki bi zagotovile demokracijo in vladavino prava (EC 2000: 72).

EU je od Turčije zahtevala naslednje sklope institucionalnih sprememb v povezavi s civilno-vojaškimi odnosi:

- spremembe vloge MGK in Generalnega sekretariata MGK,
- umik predstavnikov vojske iz civilnih odborov,
- popolno podrejenost vojske izvoljeni civilni oblasti in popoln parlamentarni nadzor nad obrambnim proračunom,
- omejitev pristojnosti vojaških sodišč (Nilufer Narli 2005: 164).

4.5.1.1 Svet za nacionalno varnost in druga civilna telesa

Vojska je imela po MGK v političnem življenju vlogo, ki je jasno kazala na nezadostnost civilnega nadzora nad vojsko. Čeprav je bila struktura MGK načeloma demokratična, je v praksi vojski omogočala civilno vlogo in posege na vsa politična področja (EC 1998: 14; EC 1999: 10). Vojaški člani so vedno definirali nacionalne varnostne prioritete, pripravili dnevni red in vodili razpravo (Salmoni 2003). Z MGK je lahko vojska legalno vplivala na politične odločitve in celo na sestavo civilne oblasti. Ugotovitve, izjave in predlogi MGK so premočno vplivali na politični proces in s tem omejevali vlogo vlade v njem (EC 2000: 14). Na področju obrambe in varnosti pa MGK ni bil v zadostni meri odgovoren TBMM. Zato so predlagali, da bi se MGK preoblikoval v svetovalno telo po vzoru podobnih teles v državah članicah EU (Yesilada 2002: 103–104).

Že leta 2000 se je v Turčiji v političnih in civilnih krogih začela razprava o povečanju števila civilnih članov MGK (EC 2000: 14). Oktobra 2001 je TBMM v šestem paketu ustavnih amandmajev spremenila tudi določila 118. člena Ustave, ki se nanaša na vlogo in sestavo MGK. Po teh reformah naj bi se število civilnih članov povečalo s petih na devet, število vojaških članov pa je ostalo nespremenjeno (EC 2001: 19; Ustava 1982: 118. člen,

spremenjen 2001). Prejšnji sestavi MGK so dodali še namestnike premierja. Vlogo MGK so omejili na podajanje predlogov in izrecno poudarili svetovalno naravo telesa (Ustava 1982: 118. člen, spremenjen 2001). Od vlade se zahteva, da predloge oceni, ne pa, da jim daje prednost pred drugimi rešitvami. V praksi pa je MGK kljub formalnim spremembam še vedno podajal mnenja o zadevah in politikah, ki jih je obravnavala vlada na različnih področjih (EC 2001: 19).³⁵ V letu 2002 so implementirali ustavne amandmaje. Povečano število civilnih članov v MGK v praksi ni vplivalo na delovanje telesa. Njihovi predlogi so imeli še vedno večjo veljavo od zakonsko določene, mnenje vojaškega dela članov pa je imelo večjo moč. Sklepe sestankov so javnosti predstavili po medijih (EC 2002: 24–25, 45).

Leta 2003 je velike spremembe doživel tudi Zakon o MGK. Z amandmaji zakona so se spremenili naloge, delovanje in sestava MGK. MGK so notranje prestrukturirali, zmanjšali so število osebja in ukinili nekatere oddelke.³⁶ Zmanjšala se je izvršna moč in število področij, ki so v pristojnosti MGK. Z namenom spremembe razmerja med vojaškimi in civilnimi člani se je z reformo drastično spremenila struktura MGK. Sprva so želeli, da bi bil edini vojaški predstavnik GB, na koncu pa so le povečali število članov v korist civilnih predstavnikov ministrstev (Salmoni 2003; Phillips 2004: 95). Trenutno je v MGK sedem civilistov in pet vojaških oseb (EC 2005: 12). V političnem procesu sodeluje MGK samo še na področju nacionalne varnosti, in sicer določa koncept nacionalne varnosti in predlaga poglede na varnostno idejo Ministrskemu svetu. Delovati pa mora v okviru državnega varnostnega pristopa in le na področju nacionalne varnosti. Generalnega sekretarja ne imenuje več GB, temveč ga na predlog premierja imenuje predsednik. Funkcija ni več rezervirana za vojaško osebo, na mesto je lahko predlagan tudi civilist. Tovrstno imenovanje generalnega sekretarja omogoča nevojaški nadzor nad Generalnim sekretariatom in tudi nad dnevnim redom MGK (Nilufer Narli 2005: 164, 166; Cagaptay 2003). Prvi civilni generalni sekretar je bil imenovan avgusta 2004 (EC 2004: 22).

Zmanjšala se je tudi moč Generalnega sekretariata MGK, generalni sekretar je izgubil svoja razširjena izvršna in nadzorna pooblastila in ne more več delovati v imenu predsednika, premierja in MGK, ampak le še v imenu MGK. Prav tako ne more več na lastno pobudo zahtevati dokumentov od javnih in zasebnih subjektov ter vpeljati nacionalnovarnostnih preiskav. Njegove naloge so postale strogo administrativne in ne vključujejo več nadzora implementacije vladnih odločitev glede varnostnih zadev (Peuch 2003; EC 2003: 18). Glede

³⁵ Izdelal je akcijski načrt za severovzhod ter izdal opozorilo pred socialnimi nemiri (EC 2001: 19).

³⁶Osebje generalnega sekretariata se je zmanjšalo s 408 na 305 (EC 2005: 12), število oddelkov pa z 11 na 7 (Cizre 2004b: 17).

na to, da so mu odvzeli ekskluzivne pravice, je Generalni sekretariat v splošnem omejen na raziskovalno in analitično vlogo. Njegovi uslužbenci niso več tajni, odgovornost do parlamentu in javnosti je večja (Nilufer Narli 2005: 166). Ekskluzivne pravice je MGK izgubil pravzaprav v celoti. Po novem se sestaja le dvakrat na mesec. Premier in predsednik pa si pravice za sklic sestanka ali njegovo odložitev ne delita več z GB. MGK tako ne bo več organ usklajevanja med vojsko in civilno oblastjo, ki postavlja zunanjo in obrambno politiko, saj je bil prekategoričan v svetovalno telo. Nima več možnosti nadzora in prisile vlade k uresničitvi podanih predlogov. Poročila sej predaja namestniku premierja (Salmoni 2003; Nilufer Narli 2005: 166).

Reforme so prevesile ravnovesje sil v civilno-vojaških odnosih na stran civilne oblasti. Toda vojska kljub temu izvaja vpliv z neformalnimi mehanizmi. Z javnimi govori, izjavami medijem in deklaracijami vojaški člani MGK ob raznih priložnostih podajajo mnenja o političnih, socialnih in zunanjepolitičnih zadevah javnosti (EC 2004: 24). Izjave vojske bi se morale dotikati le vojaških zadev, obrambe in varnosti, izražali pa bi jih lahko samo s pooblastilom vlade. Spodbudno pa je, da so na sedežu MGK prvič v zgodovini organizirali tiskovno konferenco ter na njej predstavili naloge in strukturo MGK. Odgovarjali so tudi na vprašanja o Dokumentu nacionalne varnostne politike, odnosih z Grčijo, Ciprom in Irakom, boju proti terorizmu ter notranji varnosti (EU 2005: 12, 15).

Pred zakonodajnimi reformami je imela vojska predstavnike tudi v nekaterih civilnih telesih. Predstavniki Generalnega sekretariata MGK v Nadzornem odboru za kino, video in glasbo je bil ukinjen že leta 2003 (EC 2003: 19), leta 2004 so umaknili vojaške predstavnike tudi iz YÖK in RTÜK. Tako so zmanjšali vlogo vojske pri odločanju o kulturnem izražanju kurdske identitete ter odstranili vpliv TSK na kulturno in intelektualno svobodo turških univerz. K temu bo pripomogla tudi ukinitve pravice MGK, da podaja mnenje o poučevanju tujih jezikov v Turčiji. Na institucionalni ravni pa še vedno obstajajo pravne in administrativne strukture, ki niso podrejene civilni oblasti. Vojska tako še vedno uživa določeno stopnjo avtonomije (EC 2004: 23; Salmoni 2003).

4.5.1.2 Obrambni proračun

Evropska komisija je civilno oblast opozorila, da mora vzpostaviti nadzor nad izdatki vojske, in sicer tako pri sprejetju obrambnega proračuna kot pri nadzoru porabe. V letu 2004 je parlament sprejel amandmaje k Zakonu javnega finančnega menedžmenta in nadzora, ki so

povečali transparentnost proračuna. Nad vojaškimi in obrambnimi izdatki so uvedli civilni nadzor ter v obrambni proračun vključili tudi zunajproračunske sklade. Sredstva obeh zunajproračunskih skladov zdaj nadzirajo Generalni direktorat skladov, Računsko sodišče in parlament. Leta 2007 bodo vsi zunajproračunski skladi ukinjeni (EC 2005: 13; Nilufer Narli 2005: 169). Pri predlogih proračuna se zahtevajo podrobnejša dokumentacija, razprava in pogajanja o vsebini proračuna (Nulifer Narli 2005: 167, 169). Uvedli so tudi spremembe, ki so okrepile vlogo Podsekretariata MSB pri določanju proračunskega deleža, namenjenega vojski. Poleg tega so s spremembo Zakona o računskem sodišču povečali parlamentarni pregled nad lastnino in finančnimi zadevami obrambnega sektorja. Računsko sodišče (*Sayıştay*) lahko na zahtevo predsednika parlamenta preveri vojaške in obrambne izdatke. Ukinjeno je tudi ustavno določilo, ki izloča državno lastnino v rokah TSK iz nadzora Računskega sodišča (EC 2002: 25; EC 2003: 19; EC 2004: 22; Salmoni 2003; Phillips 2004: 95). Vojski pa je uspelo zagotoviti določeno mero tajnosti postopka nadzora porabe obrambnih sredstev (Peuch 2003). Ker dopolnilna zakonodaja še ni sprejeta, se ukrepi še ne izvajajo (EC 2005: 13).

Leta 2001 so prvič podali natančnejše podatke o obrambnem proračunu v javni publikaciji Ministrstva za finance (tr. *Kamu Hesaplari Bulteni*). Izdatke za obrambo so ločili na izdatke MBS, žandarmerije, sredstva, namenjena Turški ciperski republiki ter sredstva obveščevalnih in varnostnih služb. Proračun obrambe je predstavljen tudi v letni izdaji Bele knjige in Nacionalnem uradnem listu, ki natančno predstavlja celoten nacionalni proračun. Podatke lahko najdemo tudi v poročilu Računskega sodišča, publikaciji Generalnega direktorata Sveta republike in spletnih straneh TGS, MSB in Ministrstva za finance (Nulifer Narli 2005: 181–183). Obrambni proračun se je v zadnjem obdobju znižal³⁷ kar za 60 % (Cizre 2004b: 17), znaša pa okrog 7,2 % državnega proračuna (EC 2005: 13).

4.5.1.3 Državna varnostna sodišča in vojaška sodišča

Turčija je bila že od leta 1998 naprej pod pritiskom zahteve po reformi državnih varnostnih sodišč. Evropsko sodišče za človekove pravice (ECHR) je namreč presodilo, da pomeni prisotnost vojaških sodnikov v DGM kršitev načel neodvisnosti in nepristranskosti sodstva, ki sta predvideni v Evropski konvenciji človekovih pravic, katere podpisnica je tudi Turčija. EC

³⁷Od 1980 do 1986 je obrambni proračun znašal okrog 20 % državnega proračuna (<http://www.milnet.com>), leta 2001 pa se je znižal na 8 %. To število zadeva uradni proračun, poraba obrambnega sektorja se giblje med 14 in 18 % (Günlük-Şenesen in Sezgin 2002).

je ugotovila neskladnosti z demokratičnim političnim sistemom. Pri tem je bil vprašljiv že sam obstoj DGM, ki so obravnavala politične prekrške civilistov. Problematično je bilo tudi zagotavljanje pravic obtožencem. Pripri so lahko bili dlje časa brez pravice do odvetnika ali pa so se lahko z njim sestali le pod nadzorom tretje osebe. Odvetnik tudi ni mogel prisostvovati branju obtožnice. Zato je TBMM junija 1999 dopolnil ustavo in Zakon o državnih varnostnih sodiščih tako, da je izločil vojaške sodnike in jih zamenjal s civilnimi.³⁸ Ta korak je zagotavljal izboljšanje delovanja sodišč in napredek v neodvisnosti sodstva. Uradniki EU so menili, da bo ta reforma izboljšala delovanje DGM, čeprav so še vedno obstajali dvomi glede pravic, ki jih imajo na voljo obtoženci na teh sodiščih (Karaosmanoğlu 2000, Yesilada 2002: 105; EC 1998: 13; EC 1999: 9; EC 2000: 13).

Delovanje DGM je v letu 2002 doživelo nove spremembe v obliki številnih zakonodajnih amandmajev. Njihovo področje odgovornosti se je zožilo. Pripri obtoženci so dobili po 48 urah pravico do odvetnika, še vedno pa niso imeli pravice do brezplačne pravne pomoči. Z odvetnikom pa so se lahko sestali brez prisotnosti tretje osebe. Njihovo delovanje, pooblastila, odgovornost in druga določila je bilo treba prilagoditi standardom EU (EC 2001: 13; EC 2002: 21, 45). Že v letu 2003 so razpravljali o ukinitvi DGM, to so z reformami leta 2004 tudi storili. DGM so zamenjala sodišča za težje prekrške, ustanovili so jih na državni in regionalni ravni, namenjena pa so izboljšanju učinkovitosti sodnega sistema (EC 2004: 24; Phillips 2004: 94).

Komisija je za problematično označila tudi pristojnost vojaških sodišč za sojenje civilistom v primeru zlorabe pravice svobode izražanja. Zato so z zakonodajnimi spremembami vojaškim sodiščem odvzeli pristojnost sojenja civilistom. Vojaška sodišča v stanju miru ne bodo več sodila civilistom, ki spodbujajo vojake k uporabi ali odvrčajo javnost od vojaške obveznosti. Za nekatere vrste prekrškov vojaška sodišča te pristojnosti ohranijo (EC 2001: 16; EC 2003: 20; EC 2004: 23; Salmoni 2003). EU seveda teži k opustitvi sojenja civilistom na vojaških sodiščih, zadovoljivo pa je že zmanjšanje primerov sodb civilistom (EC 2005: 14).

Spodbudno je, da se v proces razprave o obrambnih in varnostnih zadevah vključuje civilna sfera. V medijih se pojavljajo pripombe o pomanjkanju transparentnosti obrambnega proračuna, vse več je tudi akademskih del o civilno-vojaških odnosih. V javnosti se pojavlja

³⁸Sojenje Abdullahu Ocalanu, vodji PKK, je že potekalo brez prisotnosti vojaških sodnikov. S tem so zagotovili legitimnost sojenja v očeh humanitarnih organizacij (Karaosmanoğlu 2000).

ideja ugovora vesti, kar kaže na rušenje mita, da je vsak Turek rojen vojak (Nilufer Narli 2005: 159).

Nekatera področja pa še niso v skladu z demokratičnim političnim sistemom. Odgovornost GB do premierja še vedno ni v skladu s standardi EU, Nata in OSCE, ki predvidevajo odgovornost do obrambnega ministra. Vloga in naloge TSK so opredeljene v številnih zakonskih določilih, interpretacija katerih omogoča vojski zelo širok manevrski prostor, zato je pomembno, da poleg formalnih reform zakonskega in institucionalnega okvira civilna oblast v praksi v celoti izkoristi svojo nadzorno funkcijo. Še posebno to velja pri oblikovanju nacionalne varnostne strategije in njene implementacije ter za nadzor oblikovanja in porabe obrambnega proračuna (EC 2000: 14; EC 2004: 23).

Vodstvo TSK je bilo nad reformami zgroženo. Na dan sprejetja sprememb je GB Hilmi Özkök napisal premierju Erdoğanu pismo, v katerem je obsodil spremembe v MGK. Dvom o spremembah so v svojih izjavah podali tudi drugi višji predstavniki vojske in opozorili na nevarnost igranja z vlogo TSK v politične namene. Kljub temu je Özkök podprl zmanjšanje politične moči vojske, v ta namen je na sestanku Visokega vojaškega sveta leta 2003 izsilil upokožitev nekaterih strogo kemalističnih generalov, ki so ostro nasprotovali reformam (Salmoni 2003, Phillips 2004: 93). Pri tem poudarjajo, da številčnost vojaških oseb v MGK ni pomembna, saj je njihova moč v kakovosti (Roulean 2000: 106). Po drugi strani se strinjajo, da odstranitev ustavnih sredstev za vmešavanje v civilno oblast vodi v obliko demokracije, ki obstaja v evropskih državah. Problem vidijo le v političnem islamu. Še vedno je prisotna bojazen, da bo islamsko usmerjena stranka,³⁹ ki je trenutno na oblasti, poskušala z reformami odstraniti ovire ukinitve sekularne države (Salmoni 2003). Na spremembo mišljenja v častniškem zboru kažejo tudi spremembe v učnem programu vojaških izobraževalnih ustanov in vključenost častnikov v programe na civilnih univerzah (Nilufer Narli 2005: 159). Vodstvo vojske pa poudarja, da bo, če jih Evropa postavi pred izbiro med polnopravnim članstvom v EU in ozemeljsko celovitostjo, izbralo slednje (Heper 2004: 25).

Vojska je od nekdanj zagotavljala politično stabilnost države, zdaj pa bodo morali politiko vzeti v roke politiki. Civilna oblast bo po umiku vojske morala začeti vladati odgovorno, saj ne bo mogla več računati na oporo vojske. To bo zahtevalo večjo politično profesionalnost, kot jo je skorumpirana turška politična sfera vajena. Vojski pa še vedno ostanejo neformalna

³⁹AKP, ki je trenutno na oblasti, je sestavljena iz članov islamskih strank, ki so bile v preteklosti ukinjene. Premier Recep Tayyip Erdoğan, član ukinjene RP, je bil leta 1999 zaprt zaradi islamističnih izjav. V parlament je lahko prišel šele po ustavnih spremembah (Singh 2003).

sredstva vplivanja. Ne smemo pozabiti, da večina Turkov vojsko še vedno dojema kot zadnje sredstvo zaščite sekularne Turčije. Nobena od reform se namreč ni dotaknila teh avtonomnih sredstev vpliva na javnost, ki jih vojska še vedno poseduje. Vojska pa ima ne nazadnje v posesti tudi večino sredstev prisile, ki jih lahko uporabi (Salmoni 2003).

Vse večjo podporo vstopu v EU ter s tem demokratizaciji kažejo tudi islamske in nacionalne skupine v Turčiji. V EU vidijo jamstvo za uveljavitev svobode govora in političnega delovanja, kar jim je bilo dolgo odrekano (Kasaba in Bozdogan 2000; Yavuz 2000a).

5 SKLEP

V diplomskem delu sem obravnavala civilno-vojaške odnose v Republiki Turčiji, pri čemer sem se osredinila na problem vpletanja turške vojske v politično sfero države. Prišla sem do nekaterih ugotovitev, na podlagi katerih v nadaljevanju verificiram postavljene hipoteze.

Pri prvi hipotezi – *Avtonomna vloga turške vojske v politiki je dediščina zgodovinske tradicionalne vloge vojske v politični sferi Turčije* – sem želela preveriti izvor vloge, ki jo ima turška vojska v politični sferi. Na konstrukcijo vloge varuha države pri turški vojski so vplivala nekatera pomembna zgodovinska dejstva. Že v Otomanskem imperiju je vojska razvila miselnost modernizacije in demokratizacije. Prakso vojaškega poseganja v politiko so pridobili v obdobju delovanja t. i. mladih Turkov. Turška vojska je legitimizirala svojo vlogo in obstoj v očeh prebivalstva s sodelovanjem v vojni za neodvisnost, ki je potekala po prvi svetovni vojni. Končen pečat pa je vlogi vojske dala zapuščina kemalizma, ki ga je vojska branila kot uradno državno ideologijo. Status vloge vojske je utrdilo še pričakovanje javnosti, da bo vojska reševala politične probleme, ki se je oblikovalo na podlagi prvega posega v politiko leta 1960. Ta dejstva potrjujejo prvo hipotezo.

Razen v redkih obdobjih po ustanovitvi republike civilna oblast v preteklosti ni bila sposobna nadzorovati vojsko. Oblikovali so se civilno-vojaški odnosi, ki so krepili in ohranjali neodvisnost oboroženih sil. Vojska v Turčiji je imela poleg institucionalne avtonomije še politično avtonomijo, ki ji je omogočala neposreden in posreden vpliv na izvoljeno civilno oblast. Civilno-vojaški odnosi, kakor so jih te razmere oblikovale, so se odrazili kar po štirih vojaških posredovanjih v politično življenje, ki so se zgodile od ustanovitve republike do danes. V Turčiji je večino časa prevladovala mešana civilno-vojaška oblast, ki je bila posledica obstoja vzporednih državnih struktur, ki so spodkopavale avtoriteto in demokratično odgovornost izvoljene civilne oblasti. Kljub vlogi, ki so jo imele TSK v politični sferi, pa njihov vpliv ni bil enak skozi vse obdobje republike. V obdobjih, ko je izvoljena civilna oblast oblikovala stabilen politični sistem in se ni vmešavala v zadeve, ki jih je vojska percipirala kot vojaške, se je vojska umaknila v ozadje. Kadar pa politični sistem ni bil stabilen ali kadar je civilna oblast posegala v vojaško sfero, se je vojska močneje vpletla v politiko. V politiko pa se je vojska vmešala le, če je zaznala resno grožnjo obstoju države in njeni ureditvi. Do vojaškega nadzora nad civilno oblastjo je prišlo le dvakrat, in sicer 1980 in 1971. Analiza razvoja civilno-vojaških odnosov je potrdila mojo drugo hipotezo, da *civilno-vojaški odnosi v Republiki Turčiji prehajajo iz oblike, v kateri je turška vojska na*

različnih ravneh posegala v politično sfero, v obliko, v kateri se nad vojsko vzpostavlja civilni nadzor. Trenutno se civilno-vojaški odnosi spreminjajo v obliko, ki vzpostavlja civilni nadzor nad vojsko. Vendar demokratični civilno-vojaški odnosi še niso doseženi; vojska ima še vedno dokaj velik vpliv na politično življenje in to ne le na strokovni ravni svetovanja politični oblasti.

V diplomskem delu sem poudarila tudi legalnost in legitimnost delovanja turške vojske v politični sferi. Ta svoj vpliv opravičuje z ustavnimi pooblastili in vlogo varuha nacionalnih interesov. Čeprav je Atatürk nasprotoval politični dejavnosti vojakov, je vojska njegovo načelo zavestno prekršila z namenom ohranitve države na temeljih kemalistične ideologije. Prvi udar so izvedli nelegalno; ta pristojnost ni bila opredeljena v nobenem zakonskem določilu, imeli pa so podporo ljudstva. Turška vojska uživa med državljani visoko stopnjo zaupanja, velja za sinonim turškega naroda, v njej se zrcalijo najvišje nacionalne vrednote. S prvim udarom so si zagotovili ustavna in zakonska pooblastila za delovanje v politični sferi. Svojo vlogo v politiki so po MGK celo institucionalizirali, tako da so bila njihova nadaljnja dejanja legalna in legitimna, čeprav niso bila v skladu z demokratičnimi načeli. S tem je potrjena moja tretja hipoteza, da *je vloga turške vojske v politiki Republike Turčije določena z zakonodajo in kot takšna legitimna v očeh prebivalstva.* Zakonska pooblastila delovanja vojske v politiki so kljub ustavnim in zakonodajnim spremembam, ki so zožila njen obseg, še vedno prisotna v zakonodaji. Vloga in naloge vojske, ki so še vedno opredeljene v številnih zakonih, so podane precej ohlapno, tako da obstaja širok spekter možnih razlag zakonskih določil. Vloga vojske v politiki se lahko tako še vedno zakonsko upraviči. Še lažje je pri legitimnosti. Zaradi ugleda vojske družba namreč nikoli ne nasprotuje njenim dejavnostim, četudi te presegajo zakonska določila. Mejo njihove tolerance predstavlja šele vpeljava vojaške oblasti. Tak odnos je posledica slabih izkušenj s civilno oblastjo, ki v Turčiji velja za skorumpirano in neučinkovito.

Od leta 1999 naprej je Turčija z ustavnimi in zakonskimi dopolnili posegla na področje odnosa med vojsko in civilno oblastjo. Glavnina reform se je nanašala na zmanjšanje avtonomije vojske v državi. Z reformami so bila ukinjena strukturna sredstva vojske, s katerimi je ta do takrat na legalen in institucionaliziran način vplivala na politični sistem. Institucionalne in ustavne reforme ločujejo vojaško in civilno sfero ter povečujejo parlamentarni nadzor nad vojsko. Na institucionalni ravni civilno-vojaških odnosov je Turčija izpolnila skoraj vse zahteve EU. Spremembe so tako rekoč revolucionarne. V zadnjih petih letih, ko Turčija intenzivno izpolnjuje zahteve EU, je na področju civilno-vojaških odnosov

dosegla večji napredek kot v vsej svoji zgodovini pred tem. Problematična sta samo še podrejenost načelnika generalštaba premierju in ne ministru za obrambo, kakor je to običajno v demokratičnih političnih ureditvah, ter pristojnost vojaških sodišč nad nekaterimi prestopki civilistov. Kljub zakonskim omejitvam, ki so bile uvedene, pa ima vojska velik neformalni vpliv, zato se pri implementaciji uzakonjenih sprememb pojavljajo težave. Pri tem trčimo na problematiko ideoloških in zgodovinskih temeljev odnosa med vojsko in državo, ki se ga reforme niso dotaknile in ovira njihovo popolno uresničitev. Tako je potrjena tudi moja četrta hipoteza, da *se institucionalne reforme na področju civilno-vojaških odnosov, ki jih je Turčija izvedla z namenom zadovoljitve Kopenhagenskih kriterijev, na pravnonormativni ravni ujemajo z zahtevami EU, problematično pa je njihovo uresničevanje*. Tako obstaja razkorak med ustavno in zakonsko ureditvijo, ki je v skladu z načeli demokratičnega civilnega nadzora nad oboroženimi silami, in med uresničevanjem reform. Zakoni namreč niso učinkoviti, če niso v skladu z družbenim kontekstom. Zakonska določila obstajajo ob boku družbenih norm in se lahko z njimi ujemajo ali jim nasprotujejo. V primeru Turčije ima vojska še vedno večjo legitimnost kot civilna oblast, zato bo ta s težavo vpeljala dejanski civilni nadzor nad vojsko. Obetavne pa so nekatere opazne pozitivne spremembe na ravni izpeljevanja reform.

Demokratični mehanizmi in institucije parlamentarne demokracije so bili z zakonodajo sicer preneseni v Turčijo, vendar še vedno odražajo turške vrednote in odnose. Namesto demokracije in pluralizma turški politični sistem še vedno odraža avtoritarne, patriarhalne in konformistične odnose in vrednote. Demokracija, kakršno pričakuje Zahod od Turčije, se ne bo razvila vse do spremembe turške politične kulture. Enako velja tudi za popolno sprejetje demokratičnega modela civilno-vojaških odnosov. Četudi se formalno vse ujema z demokratičnim političnim sistemom, praksa vedno kaže civilno-vojaške odnose v drugačni luči.

Analiza civilno-vojaških odnosov na primeru Turčije mi je omogočila zanimiv pogled na težave, ki se pojavijo ob vzpostavitvi demokratičnega političnega sistema s pripadajočimi institucijami v nedemokratičnem okolju, v katerem ni ustrezno razvite politične kulture. Težave, s katerimi se Turčija še danes spoprijema, lahko služijo kot šolski primer v poskusih vpeljave demokratičnega političnega sistema v preostale muslimanske države na Bližnjem vzhodu, saj kažejo na nezadostnost vpeljave demokratičnih institucij in zakonodaje v procesu demokratizacije.

6 BIBLIOGRAFIJA

6.1 MONOGRAFSKE PUBLIKACIJE

1. Bebler, Anton (1990): Typologies Based on Civilian-Dominated versus Military-Dominated Political System. V Bebler, Anton, in Seroka, Jim (ur.): *Contemporary Political Systems: Clasification and Typologies*, str. 261–74. Yune Rienner Publishers, Boulder & London.
2. Born, Hans (2003): Democratic control of Armed Forces: Relevance, Issues, and Research Agenda. V Caforio, Giuseppe (ur.): *Handbook of the Sociology of the Military*, str. 151–65, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.
3. Diamond, Larry, in Plattner, F. Marc (1996): Introduction. V Diamond, Larry, in Plattner, F. Marc (ur.): *Civil-Military Relations and Democracy*, str. IX–XXXIV, The Johns' Hopkins University Press, Baltimore in London.
4. Fluri, Phillip, Johnsson, Anders, in Born, Hans (ur.) (2003): *IPU-DCAF Handbook Parliamentary Oversight of the Security Sector: Principles, Mechanisms and Practices*. IPU/DCAF, Geneva/Beograd.
5. Gow, James (1992): *Legitimacy and the Military: The Yugoslav Crisis*. Printer Publishers, London.
6. Grizold, Anton (1999): *Evropska varnost*. FDV, Ljubljana.
7. Grizold, Anton, Tatalović, Siniša, in Cvrtila, Vlatko (1999): *Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti*. Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
8. (1993) *International Military and Defense Enciclopedia (IMADE)*, 2. knjiga C-F. Brassey's (US) Inc, New York.
9. Jenkins, Gereth (2001): *Context and Circumstances: The Turkish Military and Politics*. The International Institut for Strategic Studies, Adelphi Paper 337, London.
10. Jelušič, Ljubica (1997): *Legitimnost sodobnega vojaštva*. FDV, Ljubljana.
11. Južnič, Stane (1985): *Politična zgodovina 20. stoletja*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
12. Natek, Karel, Natek, Marjeta (1999): *Države sveta 2000*. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.
13. Prpić, Ivan, Puhovski, Žarko, in Uzelac, Maja (ur.) (1990): *Leksikon temeljnih pojmov politike*. Šolska knjiga, Zagreb.

14. Rukavishnikov, O. Vladimir, Pugh, Michael (2003): *Civil-Military Relations*. V Caforio, Giuseppe (ur.): *Handbook of the Sociology of the Military*, str. 131–49, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.
15. Scruton, Roger (1982): *A Dictionary of Political Thought*. Pan Books Ltd, London.
16. Srak, Vlado (1995): *Leksikon politike*. Založba obzorja, Maribor.
17. (1970) *Vojna enciklopedija*. 2. izdaja, 1. knjiga. Redakcija vojne enciklopedije, Beograd.

6.2 ČLANKI V ZNANSTVENIH IN STROKOVNIH REVIJAH

1. Baran, Leyno (2000): »Corruption: The Turkish Challenge«, *Journal of International Affairs* 54(1), 127–48.*
2. Barkey, J. Henri (2000): »The Struggles of a 'strong' State«, *Journal of International Affairs* 54(1), 87–107.*
3. Bland, L. Douglas (2001): »Patterns in Liberal Democratic Civil-Military Relations«, *Armed Forces & Society* 27(4), 525–40.
4. Bland, L. Douglas (1999): »A Unified Theory of Civil-Military Relations«, *Armed Forces & Society* 26(1), 7–26.
5. Brown, James (1987): »The Military and Politics in Turkey«, *Armed Forces & Society* 13(2), 235–53.
6. Çandar, Cengiz (1999): »Redefining Turkey's Political Center«, *Journal of Democracy* 10(4), 129–41.
7. Cizre, Ümit (2004a): »Problems of Democratic Governance of Civil-Military Relations in Turkey and the European Union Enlargement Zone«, *European Journal of Political Research* 45(1), 107–25.
8. Cizre-Sakallioğlu, Umit (1997): »The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy«, *Comparative Politics* 29(2), 151–65.
9. Cooper, Malcolm (2002): »The Legacy of Atatürk: Turkish Political Structures and Policy-Making«, *International Affairs* 78(1), 115–28.
10. Cornell, E. Svante (1999): »Turkey: Return to Stability?«, *Middle Eastern Studies* 35(4), 209–35.*
11. Cottey, Andrew, Edmunds, Timothy, in Foster, Anthony (2002): »The Second Generation Problematic: Rethinking Democracy and Civil-Military Relations«, *Armed Forces & Society* 29(1), 31–52.

12. Demirel, Tanel (2005): »Lessons of Military Regimes and Democracy: The Turkish Case in a Comparative Perspective«, *Armed Forces & Society* 31(2), 245–71.
13. Demirel, Tanel (2003): »The Turkish Military's Decision to Intervene: 12 September 1980«, *Armed Forces & Society* 29(2), 253–80.
14. Drorian, Sevgi (2005): »Turkey: Security, State and Society in Troubled Times«, *European Security* 14(2), 255–75.
15. Ergil, Dogu (2000): »Identity Crises and Political Instability in Turkey«, *Journal of International Affairs* 54(1), 43–64.*
16. Feaver, Peter (1996): »The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and the Question of Civilian Control«, *Armed Forces & Society* 23(2), 149–78.
17. Heper, Metin (2000): »The Ottoman Legacy and Turkish Politics«, *Journal of International Affairs* 54(1), 64–84.*
18. Heper, Metin (1990): »The Executive in the Third Turkish Republic, 1982–1989«, *Governance* 3(3), 299–319.
19. Heper, Metin, Güney, Aylin (1996): »The Military and Democracy in the Third Turkish Republic«, *Armed forces & Society* 22(4), 619–42.*
20. Heper, Metin, Güney, Aylin (2000): »The Military and the Consolidation of Democracy: The Recent Turkish Experience«, *Armed Forces & Society* 26(4), 653–57.
21. Heper, Metin, Keyman, E. Fuat (1998): »Double-edged State: Political Patronage and the Consolidation of Democracy in Turkey«, *Middle Eastern Studies* 34(4), 259–78.
22. Karabelias, Gerassimos (1999): »The Evolution of Civil-Military Relations in Post-War Turkey, 1980–95«, *Middle Eastern Studies* 35(4), 130–52.*
23. Karaosmanoğlu, Ali L. (2000): »The Evolution of National Security Culture and the Military in Turkey«, *Journal of International Affairs* 54(1), 199–217.*
24. Kasaba, Resat, in Bozdogan, Sibel (2000): »Turkey at the Crossroad«, *Journal of International Affairs* 54(1), 1–24.*
25. Laurens, G. Peter (2000): »Contemporary Turkish Politics: Challenges of Democratic Consolidation, Ergun Özbudun«, *Journal of International Affairs* 54(1), 322–26.*
26. Mango, Andrew (1983a): »The Third Turkish Republic«, *The World Today* 39(1), 30–38.
27. Mango, Andrew (1983b): »Turkey: Democracy under Military Tutelage«, *The World Today* 39(11), 429–35.
28. Özbudun, Ergun (1996): »Turkey: How Far from Consolidation«, *Journal of Democracy* 7(3), 123–38.

29. Phillips, L. David (2004): »Turkey's Dreams of Accession«, *Foreign Affairs* 83 (sep./okt), 86–97.
30. Roulean, Eric (1993): »The Chalanges to Turkey«, *Foreign Affairs* 72(5), 110–27.*
31. Roulean, Eric (1996): »Turkey: Beyond Atatürk«, *Foreign Policy* (103), 70–88.*
32. Roulean, Eric (2000): »Turkey's Dream of Democracy«, *Foreign Affairs* 79(6), 100–114.
33. Salt, Jeremy (1999): »Turkey's Military 'Democracy'«, *Current History* 98(625), 72–78.
34. Varoglu, A. Kadir, Bicaksiz, Adnan (2005): »Volunteering for Risk: The Culture of the Turkish Armed Forces«, *Armed Forces & Society* 31(4), 583–98.
35. Welch, Claude E. (1985): »Civil-Military Relations: Perspectives From the Third World«, *Armed Forces & Society* 11(2), 183–89.
36. Yvuz, M. Hakan (1999): »Political Islam and the Welfare (Rafah) Party in Turkey«, *Comparative politics* 30(1), 63–82.
37. Yavuz, M. Hakan (2000a): »Cleansing Islam from the Public Sphere«, *Journal of International Affairs* 54(1), 21–44.*
38. Yavuz. M. Hakan (2000b): »Turkey's Fault Lines and the Crisis of Kemalism«, *Current History* 99(633), 33–38.
39. Yavuz, M. Hakan (2003): »The Politics of Fear: The Rise of the National Action Party (MHP) in Turkey«, *The Middle East Journal* 56(2), 200–22.*
40. Yesilada, A. Birol (2002): »Turkey's Candidacy for EU Membership«, *The Middle East Journal*, 56(1), 94–112.

*Članki so povzeti s spletnega naslova <http://www.udk.uni-lj.si/pqss.html>, zato v besedilu ob navedenih virih niso zapisane strani, na kateri se nahaja navedeni odlomek. Nekatere revije v knjižnici namreč niso dosegljive (vstop 3. 9. 2003).

6.3 INTERNETNI VIRI

1. Berlijn, Dick (2004): *Turkish EU Membership Aspirations: The role of the Armed Forces*. Govor poveljnika Nizozemskih obrambnih sil na konferenci v Ankari, 14. 9. 2004.
http://www.mindef.nl/news/toespraken/20040914_toespraakcdankara.html, (vstop: 26.9.2005).

2. Born, Hans, Haltiner, Karl W. in Malešič, Marjan (2004): Democratic Control of Armed Forces: Renaissance of an Old Issue. V Born, Hans, Haltiner, Karl W., in Malešič, Marjan (ur.): *Renaissance of Democratic Control of Armed Forces in Contemporary Societies*, str. 1–9. Nomos, Baden Baden.
http://www.dcaf.ch/_docs/bm_renaissance_chapter1intro.pdf (vstop 13. 12. 2005).
3. Cagaptay, Soney (2003): »European Union Reformes Deminish the Role of the Turkish Military: Ankara Knocking on Brussels' Door«, *Policywatch* št. 781.
<http://www.washingtoninstitute.org/> (vstop 20. 9. 2003).
4. Cizre, Ümit (2002): *Concept and Policy of National Security and the Civilians: The Case of Turkey*. http://www.dcaf.ch/censp/ev_geneva_papers_cizre.pdf (vstop 15. 11. 2005).
5. Cizre, Ümit (2004b): *The Catalysts, Directions and Focus of Turkey's Agenda For Security Sector Reform in 21st Century*. DCAF Working Paper 148, Geneva.
http://www.dcaf.ch/publications/Working_Papers/148.pdf (vstop 10. 1. 2006).
6. Cizre, Ümit (2005): New Horizons in the Parliamentary Oversight of Security Sector: Relevance for Turkey. V Aydar, Volkan (ur.): *Democratic Oversight of the Security Sector: Turkey and the World*, str. 65-69, DCAF, Istanbul. http://www.dcaf.ch/publications/e-publications/DemOversight_Turkey/Cizre%20English.pdf (vstop 10. 1. 2006).
7. Cornell, E. Svante (2001): *The Military in Turkish Politics: A National and Regional Stabilizer*, predavanje na Swedish Institute for International Affairs 25. 10. 2001.
http://www.cornellcaspien.com/pub2/21_0111_Turkishmilitary.html
(vstop 20. 10. 2003).
8. van Eekelen, Willem F. (2002): *Democratic Control of Armed Forces: the National and International Parliamentary Dimension*, DCAF Occasional Papers Nr.2.
http://www.dcaf.ch/_docs/occasional_2.pdf (vstop 29. 9. 2005).
9. Frantz, Douglas (2001): Military Bestrides Turkey's Path to the European Union. *New York Times*, 14. 1. 2001. <http://www.atour.com/~aaghn/news/20010510b.html> (vstop 1. 9. 2003).
10. Günlük-Şenesen, Gülay, in Sezgin, Selami (2002): *Economic Aspects of Turkish Defense, 1980-2001*. http://www.tesev.org.tr/eng/project/eco_dim_nov2002.php (vstop 10. 1. 2006).
11. Karabelias, Gerassimos (1998): *Civil-Military Relations: A Comparative Analysis of the Role of the Military in the Political Transformation of Post-war Turkey and Greece: 1980–1995*, končno poročilo predano Natu, junij 1998.

- <http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/karabeli.pdf> (vstop 13. 9. 2005).
12. *Kemalism – Atatürks Principles in 6 Fundamentals*.
<http://gencturkler.8m.com/TURKEY/ATATURK/kemalism.html> (vstop 20. 10. 2003).
 13. Heper, Metin (2002): *The Military-Civil Relations in post 1997 Turkey*.
http://www.msubillings.edu/dzirker/Romania/Metin%20Heper/The%20Military-Civilian%20Relations%20in%20Post-1997%20Turkey_files/The%20Military-Civilian%20Relations%20in%20Post-1997%20Turkey.htm (vstop 1. 9. 2003).
 14. Heper, Metin (2004): *Turkey 'between East and West'*. Working Paper AY0405–16, Institute of European Studies, University of California, Berkeley.
<http://repositories.cdlib.org/ies/040516> (vstop 13. 9. 2005).
 15. *MILNET: Country Studies*.
<http://www.milnet.com/pentagon/mideast/turkey/trkmil2.htm> (vstop 27. 3. 2006).
 16. Momayezi, Nasser: *Civil-Military Relations in Turkey*.
<http://www.tamtu.edu/~nmomayazi/Civil.htm> (vstop 29. 9. 2005).
 17. Nilufer Narli, Ayse (2005): *Aligning Civil-Military Relations in Turkey: Transparency Building in Defence Sector and the EU Reforms*. V Felberbauer, May Ernst M., Jurekovič, Predrag, in Pantev, Plamen (ur.): *Transforming National Armed Forces in South East Europe: From the Social to the Military Challenge*, str. 157–186, National Defence Academy and Bureau for Security Policy v sodelovanju s PFP Consortium of Defence Accademies in Security Studies Institute, Dunaj.
http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_wg9_taf_110.pdf
(vstop 14. 2. 2006).
 18. Peuch, Jean-Christophe (2003): *Turkey: Ankara Moves to Curbe Military's Influence, while EU Awaits Implementation*.
<http://www.rferl.org/nca/features/2003/07/31072003160058.asp> (vstop 20. 10. 2003).
 19. Salmoni, A. Barak (2003): *Turkeys Summer 2003 Legislative Reforms: EU Avalanche, Civil-Military Revolution, or Islamist Assertion?*.
<http://www.ccc.nps.navy.mil/rsepResources/si/sep03/europe.asp> (vstop 20. 9. 2003).
 20. Singh, K. Gajendra (2003): *Warning Shot for Turkish Military*.
http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/EH09Ag01.html (vstop 28. 10. 2003).
 21. *The World Fact Book*. <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/tu.html>
(vstop 27. 2. 2006).
 22. *Turkey Background File*. <http://www.moreorless.au.com/bacground/turkey.html> (vstop 25. 8. 2005).
 23. *U.S. Department of State, Bureau of European and Eurasian Affairs: Turkey*.

<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3432.htm> (vstop 29. 6. 2005).

6.4 DOKUMENTI

1. EC (1998): *Regular Report 1998, from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession*. Commission of The European Community, Brussels. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/turkey_en.pdf (vstop 10. 7. 2005).
2. EC (1999): *Regular Report 1999, from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession*. Commission of The European Community, Brussels. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/turkey_en.pdf (vstop 10. 7. 2005).
3. EC (2000): *Regular Report 2000, from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession*. Commission of The European Community, Brussels. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/tu_en.pdf (vstop 10. 7. 2005).
4. EC (2001): *Regular Report 2001, from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession*. Commission of The European Community, Brussels. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/tu_en.pdf (vstop 10. 7. 2005).
5. EC (2002): *Regular Report 2002, from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession*. Commission of The European Community, Brussels. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2002/tu_en.pdf (vstop 10. 7. 2005).
6. EC (2003): *Regular Report 2003, from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession*. Commission of The European Community, Brussels. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2003/pdf/rr_tr_final.pdf (vstop 10. 7. 2005).
7. EC (2004): *Regular Report 2004, from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession*. Commission of The European Community, Brussels. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2004/pdf/rr_tr_2004_en.pdf (vstop 10. 7. 2005).
8. EC (2005): *Final Report 2005, from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession*. Commission of The European Community, Brussels. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2005/pdf/package/sec_1426_final_en_progress_report_tr.pdf (vstop 15. 12. 2005).
9. *Ustava Republike Turčije (tr. Türkiye Cumhuriyet Anayasası)*, 9. november 1982. Dostopno na: <http://www.tbmm.gov.tr/english/constitution.htm> (vstop 6. 7. 2005).
10. *White Book (tr. Üçüncü Bölüm)*, 1. avgust 2000. Dostopno na:

<http://www.msb.gov.tr/Birimler/GnPPD/GnPPDBeyazKitap.htm#WHITE%20PAPER>
(vstop 6. 7. 2005).

6.5 ČASOPISI

1. (2004) Primorske novice (PN): »Močni zadržki do Turčije«, *Primorske novice* 20. 8. 2004, 5.
2. Mamić, Tino (2005a): »S figo v žepu?«, *Primorske novice* 30. 6. 2005, 3.
3. Mamić, Tino (2005b): »Grozi uničenje Evrope«, *Primorske novice* 2. 7. 2005, 2.
4. Soban, Branko (2004): Intervju s predsednikom turške vlade Recepom Tayyipom Erdoğanom: »Skoraj pol stoletja dolga pot v Bruselj«, *Delo* 22. 3. 2004, 4.